

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Matriky a jejich historický vývoj

Ivana Měsíčková

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Matriky a jejich historický vývoj

Ivana Měsíčková

Vedoucí práce:

PhDr. ThLic. Drahomír Suchánek, Ph.D. Th.D.

Katedra antropologických a historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Poděkování

Na tomto místě bych velmi ráda vyslovila poděkování vedoucímu mé bakalářské práce PhDr. ThLic. Drahomíru Suchánkovi, Ph.D. Th.D. za jeho odborné vedení; za náměty, rady a připomínky, jež mi velmi pomohly při zpracování mnou zvoleného tématu.

OBSAH

1. ÚVOD	1
2. HISTORICKÝ VÝVOJ	4
2. 1. Vývoj jména a příjmení.....	4
2. 2. Vznik matrik.....	7
3. TRIDENTSKÝ KONCIL – MATRIKY JAKO CÍRKEVNÍ EVIDENCE.....	15
4. PATENTY JOSEFA II. – ZAVEDENÍ STÁTNÍHO DOZORU MATRIK	26
4. 1. Církevní matriky.....	26
4. 2. Židovské matriky	35
4. 3. Vojenské matriky	36
4. 4. Protestantské matriky	37
4. 5. Civilní matriky	38
5. ZÁKON Č. 268/1949 SB., O MATRIKÁCH – ZESTÁTNĚNÍ MATRIK.....	39
6. ZÁVĚR.....	43
7. SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY	45
8. RESUMÉ	49

1. ÚVOD

Cílem této práce je přiblížit v návaznosti na historické události vývoj matrik na našem území, od jejich počátků až do současnosti. Jejich postupný rozvoj a zpracování jimi vedených údajů uvést v souvislosti s uskutečněnými legislativními změnami. Pokusila jsem se zmapovat vývoj matrik od jejich počátků až do přítomnosti a tento vývoj propojit s legislativními změnami uskutečněnými za dobu vedení matriční agendy a uvést je do souvislosti s dějinnými událostmi. Záměrem tedy nebylo pouze popsat vývoj legislativy, ale analyzovat, jakým způsobem se vyvíjela a jaké historické události určovaly směr jejího vývoje. Z důvodu rozsahu této práce nebylo možné zachytit veškeré změny týkající se matrik, proto jsem vybrala pouze nejvýznamnějších zlomové momenty, které do jejich vedení nejvíce zasáhly a předurčily tak jejich dnešní podobu.

Dnešní problematika matrik náleží z hlediska příslušnosti k odvětvím veřejné správy, konkrétně do oblasti vnitřní správy a spadá do působnosti Ministerstva vnitra. Její relativní samostatnost nebrání propojenosti a návaznosti na ostatní agendy veřejné správy, jako jsou například: občanské průkazy, cestovní doklady, státní občanství, evidence obyvatel či statistika přirozeného pohybu obyvatelstva. Současně platná legislativa v oblasti matrik neřeší jen narození, sňatky a úmrtí, ale zabývá se také užíváním jmen a příjmení, otázkami otcovství, osvojení, rozvodu, státního občanství a nelze také opomenout její přesah do mezinárodního práva soukromého a procesního.

Ačkoli nás matrika již po několik staletí provází celým naším životem a bezprostředně zasahuje do života každého z nás, není stále pro širokou veřejnost příliš srozumitelná a plně není chápán ani její význam. Přitom bez zápisu do příslušné knihy narození, jako bychom ani neexistovali. O každém z nás jsou vedeny údaje ve školních matrikách. Dokonce i význam slova imatrikulace, ve smyslu zápisu do seznamu a exmatrikulace, jako výmaz

z tohoto seznamu, od matriky odvozujeme. Mnozí z nás uzavřeli manželství a byl jim vydán oddací list, na základě kterého si měníme příjmení a posléze určuje i příjmení našim dětem. Přesto, že se několikrát za život každý s nějakou matriční událostí setká, většinou si neuvědomuje smysl této evidence a důležitost vedení matričních knih. Touto prací jsem se proto pokusila vyzdvihnout důležitost vedení matrik, jako základního předpokladu možnosti výkonu státní správy.

Ve společnosti, ve které žijeme, jsou pro nás veřejné listiny s průkazní hodnotou životně důležité. Nejen že rodným, oddacím či úmrtním listem prokazujeme svoji identitu a stav, ale jejich pomocí vznášíme i majetkové nároky v dědických a jiných řízeních. V úředním styku sice používáme i jiné doklady, jako občanský průkaz či pas, ale jejich vydání je podmíněno předložením primárních matričních dokladů. Prostřednictvím matrik také mnozí z nás hledají své kořeny a snaží se s jejich pomocí vypátrat své předky. Našli se i tací, kteří se pokusili pomocí zfalšovaných zápisů ve starých matrikách prokázat svůj šlechtický původ, i to je důkazem toho, jaká důležitost je matrikám přisuzována.

Vývoj matrik lze časově rozložit do několika období. Jejich historický vývoj jsem rozdělila na několik částí podle zlomových událostí, které přinesly dlouhodobou a zásadní změnu v jejich vedení. V první kapitole jsem se pokusila přiblížit důvody vzniku předmětu matriční činnosti a matrik. V druhé části se věnuji závěrům Tridentského koncilu, který vedení matrik – výhradně církevní evidence nařídil, stanovil základní pravidla pro jejich vedení a umožnil reformu manželského práva. V další kapitole popisují josefínské reformy, které zavedly pomocí legislativních změn systém matriční agendy, používaný pouze s drobnými úpravami do současnosti a ustanovily státní dohled nad vedením matrik. Pro lepší přehlednost jsem kapitolu ještě podrobněji rozčlenila podle jednotlivých druhů vzniklých matrik. V poslední části jsem se zaměřila na legislativu, která matriky jednak zcela zestátnila a po válce, ve svazku dvou států, sjednotila různorodé, dosud platné normy. Pozornost věnuji

i pokračujícímu vývoji matrik až do současnosti. V této práci užívám deskriptivní, komparativní a kompilační metody.

Při psaní své práce jsem vycházela z knihy *Dějiny správy v českých zemích od počátků po současnost* od autorů Zdeňky Hledíkové, Jana Janáka a Jana Dobeše, která zahrnuje konstituování a rozvoj správy v českých zemích v celém období trvání českého státu od 10. do konce 20. století. Vzhledem k tomu, že počátky matrik jsou spojeny s církevní správou, využívala jsem i knihu Zdeňky Hledíkové *Svět středověké církve*. Tento soubor autorčiných studií popisuje celou řadu aspektů církevního života ve středověku, mimo jiné i vývoj struktury duchovenstva, problematiku vztahu duchovní a světské moci a v neposlední řadě i středověkou církevní správu v středověkých Čechách. Z důvodu úzkého propojení vývoje matrik s právními dějinami jsem čerpala z publikace Karla Malého a Floriana Siváka *Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku do r. 1918*, která se dějinami státu a práva od 9. století do roku 1918 zabývá. Významnou pomůckou, v které bylo možné nalézt důležité listiny naší historie od vzniku Českého knížectví až do vzniku samostatné České republiky, mi byla kniha *Dějiny českého státu v dokumentech* od Zdeňka Veselého. Vybrané téma matrik zpracovává monografie Josefa Peterky *Cesta k rodinným kořenům, aneb, Praktická příručka občanské genealogie*. Tato encyklopedie občanské genealogie se v několika kapitolách věnuje také matrikám a matričním zápisům. Významnou pomůckou při zpracování vybraného tématu mi byly dvě monografie od autorky Miloslavy Knappové *Naše a cizí příjmení v současné češtině* a *Jak se bude vaše dítě jmenovat?* V první knize se zabývá převážně vývojem příjmení v historických souvislostech a druhá je věnována vývoji křestních jmen od slovanského dávnověku až po současnost.

2. HISTORICKÝ VÝVOJ

2. 1. Vývoj jména a příjmení

Dříve než bude věnována pozornost historickému vývoji matrik, chtěla bych vymezit pojem „matrika“ a sjednotit někdy různě vnímané významy tohoto slova. Matrika pochází z latinského slova *matrix*, v českém významu matka, matice nebo kmen.¹ V *Akademickém slovníku cizích slov* se pod heslem matrika uvádí: „Kniha, do které jsou zapisována jména osob pro potřeby právní evidence (narození, sňatků, úmrtí)“.² *Vademecum pomocných věd historických* pak matriku charakterizuje obecně jako „úřední knihu, do níž byla za určitým cílem zapisována jména osob, splňujících požadavky evidence příslušné instituce.“³ Z pohledu současně platné legislativy je matrika definována jako státní evidence, obsahující záznamy o narození, uzavírání manželství, vzniku partnerství a v neposlední řadě i o úmrtí osob na území státu, její součástí je také evidence výše uvedených událostí, vzniklých českým občanům v zahraničí.⁴ Matriku můžeme tedy chápat jednak jako matriční knihu, současně ji však lze vnímat jako státní agendu, oba způsoby výkladu jsou možné a v obou významech je tento název také běžně využíván. Tyto významy nám charakterizují spíše matriku současnou, vedenou pomocí konkrétních dat, zapisovaných v matričních knihách a duplicitně pomocí výpočetní techniky, počátky matrik však byly zcela jiné.

Přesně datovat počátek matriční činnosti není možné, vyvíjela se postupně s vývojem rozrůstající se lidské společnosti a jejími potřebami. Hluboko v naší minulosti, v dobách, kdy vznikla nutnost pojmenovat každého jedince a odlišit ho pomocí jeho jména od ostatních členů společnosti, zcela spontánně, na základě potřeb se začalo používat „pojmenování“ osob.

¹ QUITT, Zdeněk; KUCHARSKÝ, Pavel, *Česko latinský slovník*, Praha: Leda, 2003, s. 258.

² PETRÁČKOVÁ, Věra; KRAUS, Jiří, *Akademický slovník cizích slov*, Praha: Academia, 2000, s. 484.

³ HLAVÁČEK, Ivan; KAŠPAR, Jaroslav; NOVÝ, Rostislav, *VADEMECUM pomocných věd historických*, Jinočany: H+H, 2002, s. 210.

⁴ ČESKO. Zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách jménu a příjmení. In: Sbirka zákonů, Česká republika. 2000, částka 85, s. 4107-4123. ISSN 1211-1244. Dostupný také v digitální formě z: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/2000/sb085-00.pdf>.

„Pojmenování“ tak mělo vystihnout a popsat nejtypičtější vlastnost svého nositele, zařazení mezi ostatními nebo jeho vztah k okolnímu světu. U většiny společností jméno nejdříve náleželo pouze dospělým, a to především těm, kteří byli urozeného původu. Děti získávaly své „pojmenování“ až v pozdějším věku. V počátcích převládala jednojmennost, to znamená, že každému náleželo pouze jedno „osobní“ jméno, teprve s rozvojem a změnami společenského vývoje se používala dvoujmennost a někdy i vícejmennost.⁵

Nejstaršími jmény u nás byla jména slovanského původu, jako například Drahomíra, Václav, Boleslav, Budivoj a Odolen. Brzy však díky sílícímu kulturnímu vlivu pronikajícímu na přemyslovské území z německy mluvících zemí společně s uzavíranými sňatky panovníků, připojováním nových území a mezinárodním stykům byl umožněn příliv cizích jmen na území českého státu, tímto způsobem se k nám dostávala především jména německá, například Oldřich, Bedřich, Jindřich a Ota.⁶ Příliv dalších cizích jmen je spojen s rozvíjejícími se kontakty s cizinou a zejména s pronikáním křesťanství a jeho rostoucím vlivem, kdy v průběhu 13. století se až do této doby jednotná knížecí správa roztříštila na správu městskou, vrchnostenskou a církevní, každá s působností na jinou skupinu obyvatel.⁷ Společně s rozvíjející se církevní správou na naše území pronikla první vlna původem křesťanských jmen, jako Bohuslav, Křižan, Jan, Daniel, Mikuláš, Petr, Řehoř, Florián či Theofil. Jednalo se převážně o jména mužská, jejichž nositeli bylo duchovenstvo, řeholníci a ojediněle i příslušníci šlechty. V gotické době 14. století spojené s kultem svatých, kdy se světci stávali ochránci národů, k nám přišla druhá vlna křesťanských jmen, například Václav, Jiří, Hubert nebo Barbora, jejich užívání v této době zcela převládlo. Větší změny v užívání jmen jsou spojeny až s obdobím humanismu a renesance. V 16. století tak znovu získávají oblibu stará jména a ve větší míře se užívají dvě křestní jména,

---

⁵ KNAPPOVÁ, Miloslava, *Jak se bude vaše dítě jmenovat?*, Praha: Academia, 2006, s. 11.

⁶ MALÝ, Karel; SIVÁK, Florian, *Dějiny státu a práva V České a Slovenské republice*, Jinočany: H+H, 1993, s. 49.

⁷ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka; JANÁK, Jan; Dobeš, Jan, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2005, s. 43.

například Jan Jetřich, Jan Václav apod. Používání dvou křestních jmen mělo jednoduchý důvod, s větším počtem jmen tak bylo možné získat více patronů. Od konce 18. století, v době národního obrození, jsou oživena opět jména slovanská, jako Miroslav, Slavomír, Vlastimil a další.⁸ Po roce 1945 je užívání jmen díky překotným historickým a společenským změnám velmi různorodé, s rozvojem mezinárodních styků se k nám dostávala další „cizí jména původu hebrejského (biblická), řeckého, latinského a německého, v menší míře ostatní germánská a románská, dále keltská, orientální a jiná.“⁹ Výběr těchto jmen však už nebyl libovolný, ale podléhal od roku 1950 příslušným matričním předpisům.¹⁰ V současné době se na našem území stále ještě vyskytuje velká skupina jmen slovanského původu, ale neustále přibývá i jmen orientálních, afrických, asijských a dalších.¹¹

Používání jednoho „osobního“ jména, později nazývaného jménem „křestním“, bylo vyhovující poměrně dlouho, avšak s postupem času nezbytně vyvstala nutnost používat tato jména i v jejich obměněných podobách. S přibývajícím počtem obyvatel se začíná projevovat nedostatečnost či nemožnost jednoznačného určení konkrétní osoby pomocí jediného „osobního“ jména, proto se od 13. století k jednoznačné identifikaci postupně začínají využívat další označení umístěná za jménem, nazývaná „příjímí“, někdy též „přízviska“, vypovídající například o tělesných vlastnostech, podobě, věku, duševních vlastnostech, zaměstnání, původu nebo bydlišti svého nositele. Ve městech se jejich potřeba projevila nejdříve a to z důvodu vyšší koncentrace obyvatel.¹² Toto „příjímí“ bylo spojeno s konkrétní osobou a nebylo ještě dědičné, to znamená, že i v jedné rodině bývala různá „příjímí“, která se vyznačovala svojí proměnlivostí a nestálostí. Tentýž člověk mohl mít různá „příjímí“ nebo jedno, současně používané v různých podobách. Nežřídka se

⁸ KNAPPOVÁ, Miloslava, *Jak se bude vaše dítě jmenovat?*, Praha: Academia, 2006, s. 18-22.

⁹ Tamtéž s. 13.

¹⁰ KNAPP, Karel; VAŇKOVÁ, Zdeňka, *Komentář k zákonu o matrikách a k zákonu o užívání a změně jména a příjmení*, Praha: Orbis, 1956, s. 77.

¹¹ KNAPPOVÁ, Miloslava, *Jak se bude vaše dítě jmenovat?*, Praha: Academia, 2006, s. 21-23.

¹² PETERKA, Josef, *Cesta k rodinným kořenům, aneb, Praktická příručka občanské genealogie*, Praha: Libri, 2006, s. 86.

také stávalo, že „příjmí“ bývalo spojeno přímo s chalupou. Každá nově příchozí rodina tak převzala pojmenování po obydlí, do kterého se nastěhovala.¹³ Přes všechnu počáteční nejednotnost v užívání, můžeme právě zde nalézt kořeny dlouhodobého procesu vývoje dvoujmennosti na našem území, ke kterému vedla cesta přes dočasné užívání trojjmennosti, především příslušníky šlechtických rodin.¹⁴

2. 2. Vznik matrik

Poznatky o užívání jmen a příjmí čerpáme především z dobových záznamů nalézajících se například v *kšaftech*, tedy závětích, v *pozemkových a městských knihách*, *zemských a dvorských deskách*. Do *městských knih* se měšťané nechávali dobrovolně registrovat z důvodu stvrzení svých práv. *Zemské desky* vedené zemským soudem, měly velký význam pro šlechtický stav, evidovaly mimo jiné i šlechtický majetek, který se zápisem do těchto desek stával dědičným majetkem rodu. Obdobnou funkci zastávaly *dvorské desky*, které se týkaly osob v lenní závislosti ke králi.¹⁵ Tyto evidence však nelze považovat za přímé předchůdce matrik. Jednak byly vedeny ke zcela jiným účelům, než k jakým matriky slouží a také je spravovaly různé instituce. Počátky matrik, tak jak je vnímáme dnes, se s největší pravděpodobností shodují se zaváděním univerzální nadstátní církevní organizace. Už v raně feudálním státě měla křesťanská církev svoji nezastupitelnou roli a také nejstarší dochované památky jsou převážně církevního původu. Za jeden z prvních církevních právních předpisů na našem území můžeme považovat *Zákon sudnyj ljudem* (Soudní zákon pro laiky), sestavený věrozvěsty

---

¹³ HRADECKÁ, Vladimíra, Matriky se vedou přes 500 let. *Veřejná správa*, 2000, roč. 11, č. 42, s. 22.

¹⁴ KNAPPOVÁ, Miloslava, *Naše a cizí příjmení v současné češtině*, Liberec: Vladimír TAX AZ KORT, 2002, s. 4-5.

¹⁵ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka; JANÁK, Jan; Dobeš, Jan, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2005, s. 53-58.

Konstantinem a Metodějem, zabývající se ve svých 33 člancích mimo práva trestního a majetkového, také právem manželským.¹⁶

Dalším významným dokumentem upravujícím manželský svazek jsou tzv. *Břetislavova dekreta* vyhlášená Břetislavem I., společně s biskupem Šebířem roku 1039 nad hrobem svatého Vojtěcha v polském Hnězdně. Dnes jsou považována za naši nejstarší písemně dochovanou zákonnou normu, jejímž cílem bylo upevnit vnitřní řád státu, což bylo možné pouze za spolupráce představitelů moci světské a duchovní. Dekreta měla současně prokázat, že moc českého knížete a jeho panovnického rodu vychází z křesťanských zásad, jako důkaz proto nařídila monogamní manželství uzavíraná prostřednictvím církevního sňatku, který je přeměnil ve svátost, současně stanovila jejich nerozlučitelnost za života manželů a také určila tresty za porušení těchto nařízení,¹⁷ postavila tak manželství zcela pod kontrolu církve a jako formu pro vznik manželství stanovila slavnostní přivolení před církví a podle všeobecně známé církevní formule „co Bůh spojil, člověk nerozlučuj“ je učinila nerozlučitelným. Zaniknout mohlo jen smrtí jednoho z manželů, popřípadě prohlášením za neplatné, ve zcela ojedinělých případech a to jen z několika kanonickým právem uznávaných důvodů. Rozhodování o manželských sporech bylo svěřeno církevním soudům, za využití božích soudů, tedy zkoušek, při kterých se očekával zásah nadpřirozených sil. Dekreta z hlediska dalšího vývoje právní úpravy týkající se uzavírání manželství tak lze považovat za trvalý základ, který se částečně v průběhu času obměňoval spolu s tím, jak se vyvíjela samotná církev.¹⁸

Společnost se postupně za vydatné podpory panovníka stávala křesťanskou a pomalu se zbavovala pohanských obyčejů, v Čechách přetrvávajících ještě v 11. století. Je velmi pravděpodobné, že právě v této

---

¹⁶ MALÝ, Karel a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha: Linde, 2003, s. 25.

¹⁷ VESELÝ, Zdeněk, *Dějiny českého státu v dokumentech*, Praha: Epoque, 2003, s. 33.

¹⁸ MALÝ, Karel a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha: Linde, 2003, s. 124.

době můžeme hledat počátky matrik, vedených na základě církevních předpisů duchovními římskokatolické církve, dnes označovaných jako *církevní matriky*. Napovídá tomu i skutečnost, že druhý lateránský koncil, což bylo shromáždění převážně biskupů, v dubnu roku 1139 v Římě vedení těchto evidencí již předpokládal a zdůrazňoval význam jejich vedení, zabýval se také otázkami celibátu, kdy kánonem č. 7 uznal manželství uzavřená s kleriky¹⁹ za neplatná.²⁰

Obecně bylo možné ve středověku rozlišit především dva různé typy registrů. První, byl určen pro zápisy předem vymezené části obyvatel, sloužící k zajištění chodu konkrétních institucí, které si je také sami pro své potřeby vedly, byl spojován především s evidencí šlechty, soupisy novoměšťanů, vojenskými seznamy naverbovaných vojáků a od 14. století se soupisy studentů.²¹ Druhý typ sledoval jednotlivé jevy, měl teritoriální ráz, vyskytoval se v rámci administrativních celků a právě sem řadíme církevní matriky, vedené v rámci farností, evidující jednotlivé události, jako je narození, sňatek či úmrtí člověka.²² Dnes je nalézáme v podobě záznamů o křtech, popřípadě biřmování, o sňatcích a později i o pohřbech.²³

Důležitými územně správními jednotkami, které v rámci svých regionů tyto záznamy vedly a v jejichž čele stál archipresbyter, byly hradské kostely, základní jednotky tzv. *velkofarnostní organizace* vytvořené těsným sepětím církevní a světské správy. Současně vznikaly i další kostely, významné svým podílem na christianizaci obyvatelstva, jejich kompetence z hlediska farnostních práv však byla téměř nulová. Změna nastala až v polovině 12. století, kdy došlo k postupnému nárůstu počtu kostelů s farnostními právy, a tím ke vzniku skutečné farní organizace, její vznik byl zcela zásadní

¹⁹ Klerik - příslušník duchovního stavu, např. jáhen, kněz, biskup. TRETERA, Jiří Rajmund; HORÁK, Záboj, *Slovník církevního práva*, Praha: Grada Publishing, 2011. s. 64.

²⁰ JEDIN, Hubert, *Malé dějiny koncilů*, Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1990, s. 34.

²¹ V podobě školských matrik jsou vedeny dosud.

²² HLAVÁČEK, Ivan; KAŠPAR, Jaroslav; NOVÝ, Rostislav, *VADEMECUM pomocných věd historických*, Jinočany: H+H, 2002, s. 249.

²³ KNAPP, Karel; VAŇKOVÁ, Zdeňka, *Komentář k zákonu o matrikách a k zákonu o užívání a změně jména a příjmení*, Praha: Orbis, 1956, s. 5.

podmínkou pro další rozvoj matrik, v té době výlučného institutu církevního práva.²⁴

I po vzniku české církevní správy stále ještě přetrvávala jedna okolnost bránící nezávislému, ničím neovlivňovanému vnitřnímu rozvoji české církve, a to institut vlastnických kostelů. Jednoduché pravidlo říkající, že každá stavba je součástí pozemku ve svých důsledcích znamenalo závislost duchovní moci na moci světské. Kdokoli totiž postavil na svém pozemku kostel či klášter, mohl uplatňovat svá vlastnická práva a směl jmenovat kněze, popřípadě opata do jeho čela a také volně disponovat jeho majetkem. Existoval tedy jakýsi dozor nad výkonem církevních záležitostí, tedy i nad záležitostmi manželskými, ze strany světských vlastníků půdy.²⁵ I přes tuto skutečnost vliv církve neustále rostl a k jejímu značnému posílení došlo v roce 1222 velkým privilegiem pro českou církev, které znamenalo uznání výhradní pravomoci biskupa nad kněžími a současnou dohodu o podřízenosti poddaných na církevních statcích církevním soudům. Významné bylo uznání vlastnického práva církve k jejím statkům, čímž došlo k omezení světských zásahů do církevních záležitostí. Vydáním této královské listiny panovník podporoval církev záměrně, počítal s její pomocí k překonání politické rozdrobenosti země a současně tu byla dlouhodobá snaha o posílení nezávislosti České koruny na zahraničních vlivech.²⁶ Tato snaha byla završena 30. dubna roku 1344, kdy bylo pražské biskupství papežskou bulou povýšeno na arcibiskupství, podléhající přímo papeži, což mělo svůj význam nejen pro organizaci české církevní správy, ale znamenalo také zásadní mezník pro postavení českého státu.²⁷

---

²⁴ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka; JANÁK, Jan; Dobeš, Jan, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2005, s. 174.

²⁵ STARÝ, Marek, *Vývoj veřejné správy v českých zemích do roku 1848*, Praha: Vysoká škola finanční a správní, 2007, s. 16.

²⁶ MALÝ, Karel a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha: Linde, 2003, s. 34.

²⁷ VESELÝ, Zdeněk, *Dějiny českého státu v dokumentech*, Praha: Epoque, 2003, s. 59.

Od 13. století se stala základní jednotkou církevní správní organizace farnost, spravovaná farářem, kterou tvořilo malé území kolem kostela. Farář zajišťoval všechny základní duchovní úkony mimo jiné i křty, svatby a pohřby, včetně vedení jejich evidence, tedy matrik. Původní velkofarní organizace tak byla nahrazena organizací farní.²⁸ S neustále narůstajícím počtem farností bylo nutné vyřešit, jakým způsobem dosáhnou konsenzu v závažných otázkách nauky církve a církevního práva, a tak se od osmdesátých let 13. století v Čechách setkáváme s konáním synod, porad vyšších představitelů církve, jejich konání bylo nepravidelné a řešily všechny problémy týkající se církevního života a to jak otázky organizační, správní, církevně-právní, tak v neposlední řadě i otázky týkající se víry. Jejich závěr byl shrnut a publikován ve formě statutu, který byl právně závazný pro veškerý český klérus a nesměl být v rozporu s normami práva platného v celé latinské církvi.²⁹ Spolu s upevňováním vnitřní struktury církevní organizace a za stálé podpory panovníka, docházelo k rozvoji církve a růstu jejího vlivu.³⁰

Takto vybudovanou, silnou pozici církve zasáhlo až roku 1378 papežské schizma. Současná existence dvou papežů, znamenala rozkol v katolické církvi, její rozdělení na dva tábory a tím značné oslabení její autority, které umožnilo spuštění proudu kritických názorů.³¹ Především ve městech kritiku způsoboval kontrast mezi chudobou a pokorou církve, která byla hlásána a mezi skutečným, reálným životem představitelů duchovní moci, bohatému panstvu se zase nelíbilo hromadění majetku ve formě pozemků v rukou církve. Zdeňka Hledíková ve své knize *Svět české středověké církve* uvádí, že na

---

²⁸ STARÝ, Marek, *Vývoj veřejné správy v českých zemích do roku 1848*, Praha: Vysoká škola finanční a správní, 2007, s. 31.

²⁹ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, *Arnošt z Pardubic: arcibiskup, zakladatel, rádce*, Praha: Vyšehrad, 2008, s. 105.

³⁰ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka; JANÁK, Jan; DOBEŠ, Jan, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2005, s. 184.

³¹ MALÝ, Karel a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha: Linde, 2003, s. 47-48.

venkově ještě větší nevoli, než způsob života duchovních, vyvolávalo vyžadování určitých darů nebo poplatků za provádění svátostných úkonů.³²

Tyto rozpory v církvi vedly 30. července 1419 k vypuknutí husitského hnutí, trvajících až do srpna roku 1436. Myšlenkou husitského hnutí tak byla především reforma církevních institucí a představitelů církve. Neochota některých z nich k reformám, zapříčinila vznik alternativních struktur, což ve svých důsledcích znamenalo vytvoření velice složité, nepřehledné situace a vznik zdvojené správy. Na části území dál fungovala správa katolická z předhusitských dob a na části správa husitská. Ta obsahovala vysokou míru demokratičnosti, faktické rozhodování nenáleželo arcibiskupovi, nýbrž synodám, sněmům kališnických duchovních, kteří na nich také volily hodnostáře a arcibiskup je do jejich funkce pouze jmenoval. Závěry husitských synod měly platnost na celém území, současně byly závazné pro příslušníky celé společnosti a tím významným způsobem překročily běžný rámeček církevního shromáždění.³³ Dohled nad správní i věroučnou činností vykonávali kněžími nebo obyvateli volení správci duchovenstva, takzvaní direktoři. Světské osoby tak zasahovaly do dosud výhradně církevních záležitostí, a to jak v oblasti její správy, tak i do výkladů teologických otázek. Tím došlo k nevídanému a neobvyklému propojení církevní, státní a městské správy.³⁴

Katolická církev zdánlivě fungovala stejně jako v období před vypuknutím husitských nepokojů, ale fakticky byla její činnost na většině českého území ochromena a měla pouze formální charakter.³⁵ K jistému uklidnění náboženského napětí došlo až účastí českých husitů na církevním koncilu v Basileji roku 1433, kde dostali možnost obhájit svůj program. Během několika následujících let došlo ke kompromisu mezi stanoviskem římské církve a čtyřmi pražskými artikuly, což bylo společné programové prohlášení

---

³² HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, *Svět české středověké církve*, Praha: Ardo, 2010, s. 36.

³³ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka; JANÁK, Jan; Dobeš, Jan, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2005, s. 81.

³⁴ Tamtéž s. 185-186.

³⁵ STARÝ, Marek, *Vývoj veřejné správy v českých zemích do roku 1848*, Praha: Vysoká škola finanční a správní, 2007, s. 35-43.

všech směrů husitství shrnuté do čtyř bodů. Výsledkem dohody bylo sepsání úmluv, tzv. kompaktát, slavnostně vyhlášených 5. července 1436 v Jihlavě, na závěrečném jednání českého sněmu s legáty basilejského koncilu a za přítomnosti císaře Zikmunda. Na jedné straně sice došlo ke značnému okleštění původních požadavků tak, že v konečné podobě bylo církví uznáno pouze přijímání z kalicha, na druhé straně však uzavřenými kompaktáty byli husité znovu přijati jako součást katolické církve, do které vstupovali s jedinečným autonomním postavením.³⁶ Svým významem kompaktáta přesáhla platnost zemského zákona a lze je též považovat za mezinárodní úmluvu, kterou římsko-katolická církev umožnila stav dvojí víry, kališnické a katolické. Došlo tím k dosud nebývalému a vážnému narušení její mocenské a ideologické jednoty.³⁷

Pro český stát kompaktáta pak znamenala prostor pro vnitřní stabilizaci země po více jak desetiletém válečném a tedy značně nestabilním prostředí. Byl to také první krok umožňující postupný přechod českého státu ve stavovskou monarchii.³⁸ Na kompaktáta bezprostředně navázal *Majestát císaře Zikmunda* z 20. července 1436, vydaný též v Jihlavě, který byl výsledkem dalších jednání s husity a stvrzoval jejich požadavky, mezi nimiž bylo i omezení vlastnických práv církve a panovníka.³⁹ Církev se však nevzdávala a za vlády Jiřího z Poděbrad papežská kurie začala požadovat zrušení kompaktát, které pak skutečně byla papežem Piem II v roce 1462 vyhlášena za neplatná, v českých zemích však byla i nadále považována za zemský zákon.⁴⁰

---

³⁶ VESELÝ, Zdeněk, *Dějiny českého státu v dokumentech*, Praha: Epoque, 2003, s. 89.

³⁷ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka; JANÁK, Jan; Dobeš, Jan, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2005, s. 186.

³⁸ VESELÝ, Zdeněk, *Dějiny českého státu v dokumentech*, Praha: Epoque, 2003, s. 89.

³⁹ Tamtéž s. 93.

⁴⁰ Tamtéž s. 89.

Z hlediska vývoje církevní správy znamenalo husitství vybočení z jejího dosud plynulého vývoje a pod vlivem husitství se výrazným způsobem mění postavení české církve ve společnosti, je jí odňata politická a hospodářská moc, přestává existovat jako stav, její majetek je zesvětštěn a dostává se do vlastnictví šlechty a měst. Z hlediska matriční činnosti pro nás toto období není příznivé, nejen že se nedochovalo mnoho listinných pramenů, ale došlo i k rozvratu katolické správy, což mělo neblahý dopad na vedení celé církevní agendy. Výsledkem je pak skutečnost, že nejstarší dochovanou církevní matrikou na českém území je až jáchymovská matrika sňatků, vedená od roku 1531. Ucelenější soubor matrik se nám dochoval teprve z počátku 17. století, což bylo bezprostředně ovlivněno významnou změnou legislativy v této oblasti v druhé polovině 16. století.⁴¹

---

⁴¹ HLAVÁČEK, Ivan; KAŠPAR, Jaroslav; NOVÝ, Rostislav, *VADEMECUM pomocných věd historických*, Jinočany: H+H, 2002, s. 249.

3. TRIDENTSKÝ KONCIL – MATRIKY JAKO CÍRKEVNÍ EVIDENCE

Původní záměr dohod učiněných v Basileji, kdy na českém území měla být pouze jedna církev, v čele s jediným pražským arcibiskupem, ve které by vedle sebe dokázali existovat představitelé kališníků, a katolíků se ukázal být života neschopným. Kališníci, kterých byla většina, chtěli mít arcibiskupa ze svých řad, s tím však nesouhlasila papežská kurie a tak došlo k tomu, že post pražského arcibiskupa zůstal až do roku 1561 neobsazen.⁴²

Organizační řád katolické církve se velmi podobal předhusitskému uspořádání, s jednou změnou, že do jejího čela vybírala jednoho nebo dva administrátory konzistoř,⁴³ tvořená členy pražské kapituly, sborem kněží s právem volby.⁴⁴ Nižší církevní posty se pak důsledně obsazovaly jmenováním. V Praze měly své sídlo hned dvě konzistoře, katolická, podle svého sídla na Hradě při chrámu svatého Víta se nazývala horní a kališnická, dolní, pomocný administrativní orgán, mající od 15. století také pravomoc rozhodovat manželské spory, se sídlem v staroměstském chrámu Panny Marie před Týnem. Také ona měla v čele administrátora, ale oproti katolickému, kališnického volily stavy a duchovenstvo. Příslušné faráře volily farní obce, ale místní vrchnost měla pravomoc volbu ovlivňovat.⁴⁵

Důležité změny v církevní správě přichází v polovině 16. století, kdy vliv nově se vytvářejících náboženství ze zahraničí přinášel jiný pohled na manželství, odmítán byl katolický přístup svátosti manželské a naopak manželství bylo pojímáno jako tělesný a společenský svazek mezi mužem a ženou a s tím souvisela i jeho rozlučitelnost a možnost uzavření svazku

---

⁴² HLEDÍKOVÁ, Zdeňka; JANÁK, Jan; Dobeš, Jan, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2005, s. 188.

⁴³ STARÝ, Marek, *Vývoj veřejné správy v českých zemích do roku 1848*, Praha: Vysoká škola finanční a správní, 2007, s. 57.

⁴⁴ TRETERA, Jiří Rajmund; HORÁK, Záboj, *Slovník církevního práva*, Praha: Grada Publishing, 2011. s. 60.

⁴⁵ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka; JANÁK, Jan; Dobeš, Jan, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2005, s. 187.

nového.⁴⁶ Kališnická a ostatní protestantské církve tak rozvod manželství v zásadě umožňovaly, proti byla pouze církev katolická. Ke shodě a zklidnění nepřispěl ani vznik další výhradně české církve – Jednoty bratrské,⁴⁷ která svým učením dostávala do rozporu s katolíky i kališníky. Do vzrůstající náboženské nejednotnosti se negativně promítala také snaha habsburských panovníků o rekatolizaci země. Jako určitou snahu o vypořádání se s nastalými událostmi můžeme vnímat svolání *Tridentského koncilu*,⁴⁸ konaného v letech 1545-1563 v italském Trentu, který řešil otázky protestantství a katolické reformace. Oba hlavní úkoly, stanovení katolického dogmatu a církevní reformu, obsahovala již svolávací bula.⁴⁹ Koncil se stal pro vedení matrik zásadním a velmi významným mezníkem, příkazujícím obecné vedení matrik v katolické církvi. Na svém 24. sezení v listopadu 1563 se usnesl, že farář má vlastnit knihu, do níž budou zapisována jména snoubenců a svědků, současně s místem a dnem uzavřeného sňatku. U křtů se pak mělo zapisovat pouze jméno a příjmení křtěného a jeho kmotrů. Povinnost vedení těchto knih, tj. zapisování křtů a sňatků, učinila z matrik úřední církevní knihy, tedy knihy vedené určitým konkrétním úřadem s obecnou právní platností v nich vedených údajů.⁵⁰

Závěry koncilu současně umožnily reformu manželského práva s dalekosáhlými důsledky. Jednak potvrdily tradiční učení o manželství, o jeho svátostném charakteru, a navíc se zpřísnily formality nutné k uzavření platného sňatku, stanovila se tak jasná forma uzavírání manželství podmiňující jeho platnost. Tím se však sama církev dostala do neřešitelných situací při prokazování platnosti tajně uzavíraných sňatků či církví posvěcených a tím

⁴⁶ MALÝ, Karel a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha: Linde, 2003, s. 124.

⁴⁷ STARÝ, Marek, *Vývoj veřejné správy v českých zemích do roku 1848*, Praha: Vysoká škola finanční a správní, 2007, s. 58.

⁴⁸ Ekumenický koncil - shromáždění biskupů a určených hodnostářů, kterým předsedá papež a také je svolává, rozhodují o otázkách víry i církevního řádu, je nejvyšším orgánem nad veškerou církví. JEDIN, Hubert, *Malé dějiny koncilů*, Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1990, s. 7.

⁴⁹ Tamtéž s. 67.

⁵⁰ KADLECOVÁ, Marta; SCHELLE, Karel; VESELÁ, Renata; VLČEK, Eduard, *Dějiny českého soukromého práva*, Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 127.

zlegalizovaných konkubinátů.⁵¹ Často se pak stávalo, že taková manželství soud uznal za neplatná a uznal až taková, která byla uzavřená veřejně.⁵² Na jednu z nejdůležitějších otázek Tridentu, jakým způsobem zamezit uzavírání tajných sňatků odpověděl na závěr vydaný dekret Tametsi,⁵³ z něhož vyplývalo, že manželství, uzavřená tajně, to znamená beze svědků, byla nejen nedovolená, ale dokonce neplatná. V budoucnu měla platnost jen manželství uzavřená před příslušným farářem a dvěma až třemi svědky, které bylo nezbytné uvést v matriční knize.⁵⁴ Závěry Tridentského koncilu nemohly být považovány za rozporuplnou teologickou odpověď, ale naopak se jednalo o „jasné vymezení katolické věrouky“,⁵⁵ znamenající přelom v dosavadním myšlení církve, v jejím uvažování uvnitř jí samotné.⁵⁶

Další potíže pramenily ze závaznosti závěrů přijatých koncilem, měli se jimi řídit všichni křesťané, což ve svých faktických důsledcích ani nebylo možné, musela by tak být zneplatněna všechna manželství, uzavřená podle protestantských zvyklostí. Bezvýchodná situace též vznikala při uzavírání manželství smíšených, tedy mezi příslušníkem katolického a protestantského vyznání, východiskem se ukázala být předstíraná neexistence této překážky. Jedním z dalších negativ, které se později ukázaly jako závažné, byla skutečnost, že nařízení koncilu nevešlo v obecnou platnost, ať už způsobenou například nedůsledným publikováním, publikováním ve zkrácené podobě, v cizím jazyce nebo chybějícím katolickým farářem, popřípadě se snažilo vejít v platnost na území s většinovou převahou protestantů. Následkem toho,

⁵¹ Konkubinát - nedovoleného soužití muže a ženy na způsob manželství. TRETERA, Jiří Rajmund; HORÁK, Záboj, *Slovník církevního práva*, Praha: Grada Publishing, 2011. s. 69.

⁵² KADLECOVÁ, Marta; SCHELLE, Karel; VESELÁ, Renata; VLČEK, Eduard, *Dějiny českého soukromého práva*, Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 127.

⁵³ FRANZEN, August, *Malé církevní dějiny*, Praha: Zvon, 1995, s. 225.

⁵⁴ JEDIN, Hubert, *Malé dějiny koncilů*, Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1990, s. 78.

⁵⁵ FRANZEN, August, *Malé církevní dějiny*, Praha: Zvon, 1995, s. 225.

⁵⁶ HRDINA, Antonín, *Kanonické právo*. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2002, s. 48-49.

došlo ke vzniku dvou různých typů správních území, tam kde tridentská forma platnost měla a kde nikoliv.⁵⁷

Právě z důvodu obtížného a pomalého zavádění koncilem přijatých závěrů do praxe došlo k tomu, že na území Moravy se jejich zaváděním zabývala až poslední olomoucká diecézní synoda v roce 1591.⁵⁸ Tento poradní orgán biskupa, uznal všechny tridentské reformní dekrety a završil tím reformní úsilí na Moravě. V Čechách byly tridentské dekrety a reformní výnosy vyhlášeny ještě později a to až na diecézní synodě v Praze, konané 28.-30. září 1605.⁵⁹ I přes všechny prvotní potíže související se zaváděním povinnosti vedení matrik, která vstoupila do ustáleného života jednotlivých farností, lze nařízení tridentského koncilu považovat za první významný mezník ve vedení matrik. Jeho zlomový význam spočívá ve vytvoření podmínek pro řádnou evidenci všech vrstev obyvatelstva.⁶⁰

Tridentským koncilem se vývoj manželského práva na dlouhých třístapadesát let prakticky zastavil, příčin k této stagnaci bylo hned několik, jednak to byl důsledek nejednotného náboženství, stejně tak jako volné možnosti pohybu obyvatel a zaručené svobody vyznání. Současně je však nutné zmínit, že některé dílčí změny byly uskutečňovány i v tomto období. Dosud ještě neexistoval žádný předpis, který by stanovil, jaké konkrétní údaje mají být do matriční knihy zapisovány a z toho pramenila nejednotnost vedení matrik v jednotlivých diecézích.⁶¹

---

⁵⁷ KADLECOVÁ, Marta; SCHELLE, Karel; VESELÁ, Renata; VLČEK, Eduard, *Dějiny českého soukromého práva*, Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 128.

⁵⁸ PETERKA, Josef, *Cesta k rodinným kořenům, aneb, Praktická příručka občanské genealogie*, Praha: Libri, 2006, s. 41.

⁵⁹ KETTNER, Jiří, *Dějiny pražské arcidiecéze*, Praha: Zvon, 1993, s. 84.

⁶⁰ PETERKA, Josef, *Cesta k rodinným kořenům, aneb, Praktická příručka občanské genealogie*, Praha: Libri, 2006, s. 41.

⁶¹ MELICHAR, Rudolf. Matriky. In: MELICHAR, R. et. al. *Sborník k základům genealogie*, Praha: Klub pro českou heraldiku a genealogii při závodním klubu ROH Tesla Strašnice, 1988, s. 88.

Sjednocení přinesl až Římský rituál z roku 1614 vydaný papežem Pavlem V. Tato kniha liturgických úkonů,⁶² předepisující kněžím postup pro vykonávání jednotlivých činností,⁶³ byla závazná pro celou církev a mimo jiné stanovila vzory matričních zápisů a zavedla jako další povinný matriční zápis, zápis úmrtí. Přes vydané nařízení se předepsaný počet zaznamenávaných údajů příliš nedodržel⁶⁴ a dnes tak nalézáme bohatší obsah záznamů v matrikách nekatolických. Struktura zápisů v katolických matrikách byla velmi jednoduchá a nejednotná, například u dětí se neuvádělo pohlaví a nepřesné uvádění křestních jmen vedlo k častým omylům. Přesto, že byly stanoveny vzory matričních zápisů, ve skutečnosti se v zápisech křtů uvádělo pouze datum křtu, jméno dítěte, rodičů a kmotrů a jejich původ, podobně strohé byly i zápisy sňatků a nejméně údajů obsahovaly zápisy úmrtí. Těmto zápisům nebyla přikládána žádná důležitost, protože křestní či oddací list mohl poddaný někdy potřebovat, ale úmrtní list se v té době nikde nepředkládal a neměl tedy žádný význam.⁶⁵ Z jednotlivých zápisů lze zpětně vypožorovat, že záleželo pouze na faráři, s jakou odpovědností ke své práci přistupoval a také jaký jazyk se rozhodl při psaní použít. V jedné matriční knize se tak můžeme setkat se střídáním češtiny a němčiny u jednotlivých událostí. Výběr jazyka byl zřejmě ovlivněn tím, k jaké národnosti se daná rodina hlásila. Z úrovně jednotlivých zápisů je také zřejmé, že se v jejich kvalitě ve velké míře zrcadlila úroveň toho, kdo je zaznamenával.⁶⁶

---

⁶² TRETERA, Jiří Rajmund; HORÁK, Záboj, *Slovník církevního práva*, Praha: Grada Publishing, 2011. s. 113.

⁶³ PETERKA, Josef, *Cesta k rodinným kořenům, aneb, Praktická příručka občanské genealogie*, Praha: Libri, 2006, s. 41.

⁶⁴ KNAPP, Karel; VAŇKOVÁ, Zdeňka, *Komentář k zákonu o matrikách a k zákonu o užívání a změně jména a příjmení*, Praha: Orbis, 1956, s. 5.

⁶⁵ PETERKA, Josef, *Cesta k rodinným kořenům, aneb, Praktická příručka občanské genealogie*, Praha: Libri, 2006, s. 117.

⁶⁶ MELICHAR, Rudolf. Matriky. In: MELICHAR, R. et. al. *Sborník k základům genealogie*, Praha: Klub pro českou heraldiku a genealogii při závodním klubu ROH Tesla Strašnice, 1988, s. 88.

Zpočátku se také nezapisovala data narození a úmrtí, ale datum křtu a pohřbu. Matriční agenda, tato výhradně církevní evidence určená nejdříve pouze k církevním účelům a potřebám, měla mimo jiné za úkol vykazovat činnost duchovních, z tohoto důvodu se zapisoval až konečný církevní akt, tedy křest nebo úmrtí. Jestliže se struktura záznamů vedla různě, pak způsob vedení samotných matričních knih a textových forem zápisů můžeme považovat za téměř jednotný. V převážné většině farností, ve kterých byly matriky vedeny, se pro zápis jednotlivých chronologicky zapisovaných událostí, používala jen jedna kniha, ta byla rozdělena do tří částí, latinsky tres partes, označovaná proto jako matrika tripartitní (matrica tripartita).⁶⁷ Používání jedné knihy, jak pro „zápisy narození (matrica baptisatorum), tak pro zápisy oddaných (matrica copulatorum) i pro zápisy zemřelých (matrica mortuorum),“⁶⁸ bylo s největší pravděpodobností způsobeno její pořizovací cenou, která byla velmi vysoká.⁶⁹

Po znovu obsazení pražského arcibiskupství v roce 1561, mohl arcibiskup využívat jako pomocný orgán konzistoř, tvořenou generálním vikářem, oficiálem a pomocným personálem, roku 1574 přibyla ještě arcibiskupská kancelář.⁷⁰ V rozporu s basilejskými dohodami bylo však arcibiskupství pouze katolickým církevně správním orgánem, který posílil vliv katolické církve. K její další podpoře docházelo s příchodem nových církevních řádů do země, například jezuitů. Vliv katolické církve se postupně zvyšoval, jindy nejednotní evangelíci reagovali společným postupem a podařilo se jim vymoci od Rudolfa II. 9. července roku 1609, vydání *Majestátu Rudolfa II. na náboženskou svobodu*. Rudolfův majestát zaručoval náboženskou svobodu nejen českým evangelickým stavům, ale i poddaným, kteří neměli být nuceni přijmout stejnou víru, jako jejich vrchnost. Zapsáním do zemských desek se

---

⁶⁷ HRADECKÁ, Vladimíra, Matriky se vedou přes 500 let. *Veřejná správa*, 2000, roč. 11, č. 42, s. 22.

⁶⁸ MAREČKOVÁ, Marie, *Příručka praktické genealogie: jak sestavit rodokmen*, Praha: Paseka, 2005, s. 9.

⁶⁹ HRADECKÁ, Vladimíra, Matriky se vedou přes 500 let. *Veřejná správa*, 2000, roč. 11, č. 42, s. 22.

⁷⁰ STARÝ, Marek, *Vývoj veřejné správy v českých zemích do roku 1848*, Praha: Vysoká škola finanční a správní, 2007, s. 58.

stal Majestát zemským zákonem a tím mohl zaručovat náboženskou rovnoprávnost a poskytovat zákonnou ochranu jak katolíkům, tak i nekatolíkům, kteří tehdy tvořili více než 80 % obyvatel Českého království.⁷¹ Avšak ani vydání Majestátu nedokázalo zamezit vzrůstajícímu náboženskému napětí v Čechách, které vyústilo roku 1618 ve stavovské povstání. V průběhu povstání, 31. července 1619, byla generálním sněmem stavů vydána tzv. *Konfederace stavů zemí Koruny české*, která mimo jiné řešila i náboženskou otázku a rozhodující moc ve státě přiřkla evangelíkům.⁷² Její platnost však neměla dlouhého trvání, pouhých patnáct měsíců, po porážce stavovského povstání, byla spolu s Rudolfovým majestátem zrušena.⁷³

Porážka stavovských vojsk na Bílé hoře 8. listopadu 1620 přinesla změnu v náboženských poměrech a tím i změnu v církevní správě. Poprava vůdců povstání a následně přijatá opatření znamenala likvidaci politického i ekonomického vlivu stavů. Ze země byli postupně vypovězeni kněží a kazatelé všech ostatních církví krom jedné povolené, církve římskokatolické. Ferdinandem II. bylo 10. května 1627 vydáno *Obnovené zřízení zemské* pro Čechy a o rok později také pro Moravu, obě platná s drobnými úpravami až do roku 1848, týkající se všech oblastí správy, práva i soudnictví.⁷⁴ Zákonodárná pravomoc se soustředila výhradně do rukou panovníka a spolu s jeho mocí byl posílen i vliv královské dvorské kanceláře. V pravomoci sněmu zůstalo pouze projednávání požadavků panovníka, ale byl na něj opětovně uveden duchovní stav a jeho vliv na něm postupně převládl.⁷⁵

---

⁷¹ VESELÝ, Zdeněk, *Dějiny českého státu v dokumentech*, Praha: Epoque, 2003, s. 143.

⁷² MALÝ, Karel a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha: Linde, 2003, s. 85.

⁷³ VESELÝ, Zdeněk, *Dějiny českého státu v dokumentech*, Praha: Epoque, 2003, s. 152.

⁷⁴ MALÝ, Karel a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha: Linde, 2003, s. 124.

⁷⁵ VESELÝ, Zdeněk, *Dějiny českého státu v dokumentech*, Praha: Epoque, 2003, s. 160.

Jako stvrzení jediného povoleného náboženství vyhláší císař 31. července 1627 *Rekatolizační patent Ferdinanda II.*, povolující stavům pouze katolické náboženství. Byla stanovena lhůta šesti měsíců, ve které se příslušníci stavů museli rozhodnout pro jednu, ze dvou možností, buď přestoupit na katolictví, nebo odchod ze země. Následoval odchod celé jedné pětiny šlechtických rodů, přesněji sto osmdesáti pěti, téměř čtvrtiny měšťanů a přes výslovný zákaz i tisíců poddaných.⁷⁶ Za podpory panovníka byla v Čechách obnovena a zdokonalena místní církevní správa v čele s pražským arcibiskupstvím, postupně byla založena i dvě nová biskupství v Hradci Králové a Litoměřicích. Původní děkanáty a arcijáhensství už nebyly obnoveny, nahradily je menší a pružnější církevní a správní jednotky, tzv. vikariáty, jejichž správní území se opět shodovalo s hranicemi krajů a docházelo tak k prolínání státní a církevní správy. Vikáři, zástupci biskupa, měli dohlížet na kněžstvo a předkládali jim tzv. synodální listy, což byly směrnice, nahrazující dříve konané synody. Vikáři tedy nepředstavovali zástupce kléru, jako dříve děkani, ale lze je považovat za prodlouženou ruku biskupa. Nejnižším článkem i nadále zůstaly farnosti, kde se nejvíce projevoval nedostatek kněžstva, jeden kněz měl ve správě až deset farností, což se negativně odrazilo v kvalitě vedení celé správní agendy.⁷⁷

Nedostatek kněží a zrovnoprávnění němčiny s češtinou spolu s mohutnou rekatolizací se následně promítlo i do vedení matrik. Po odchodu nekatolických duchovních ze země, především od roku 1623, přebrali katoličtí duchovní protestantské fary a někteří pokračovali v zápisech do nekatolických matrik, jiní založili matriku novou, katolickou.⁷⁸ Stávalo se tedy poměrně často, že matrika začínala jako protestantská a plynule přecházela v matriku katolickou, důvodem byla na tehdejší dobu vysoká pořizovací cena nové

---

⁷⁶ VESELÝ, Zdeněk, *Dějiny českého státu v dokumentech*, Praha: Epoque, 2003, s. 173.

⁷⁷ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka; JANÁK, Jan; Dobeš, Jan, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2005, s. 191.

⁷⁸ MAREČKOVÁ, Marie, *Příručka praktické genealogie: jak sestavit rodokmen*, Praha: Paseka, 2005, s. 8.

knihy.⁷⁹ Oproti původně bohatším nekatolickým zápisům došlo v katolických k zjednodušení a zestručnění jejich formy, stále ještě přetrvávala jejich značná obsahová i jazyková nejednotnost a zápisy v matričních knihách se i nadále vyznačovaly svojí jednoduchostí.⁸⁰

Pražský arcibiskup kardinál Arnošt Vojtěch Harrach si problémy v církevní správě uvědomoval a uskutečnil proto její reformu, v rámci které bylo nařízeno i důsledné zavedení matrik ve většině farností, což se skutečně podařilo a ke konci jeho působení většina farností matriky opravdu vedla. Uskutečnil se také pokus o založení nových farností, ten ale ztroskotal na nedostatku finančních prostředků.⁸¹ Důležitá změna významem přesahující hranice svého území se uskutečnila v olomouckém biskupství, kde se od roku 1686 na základě nařízení biskupa Karla z Lichtenštejna musely každoročně odevzdávat opisy matrik konzistoři, tedy biskupské kanceláři. Povinnost vyhotovování opisů se postupně rozšiřovala na území dalších biskupství, v brněnském byla zavedena od roku 1784, v Čechách s desetiletím zpožděním až od roku 1794.⁸² Zavedení opisů mělo velký význam pro uchování údajů budoucím generacím, tam, kde se do dnešních dnů nedochoval originál z důvodu ztráty, odcizení nebo zničení požárem, je většinou možné nalézt jeho opis. Velice důležitou roli pak sehrály opisy židovských matrik, které se vedly od roku 1874, po zničení velkého množství originálů nacisty, bylo možno tyto jinak navždy ztracené originály nahradit jejich opisy.⁸³

⁷⁹ HRADECKÁ, Vladimíra, Matriky se vedou přes 500 let. *Veřejná správa*, 2000, 42, s. 22.

⁸⁰ Matriky. In: UK [online]. Praha: Katedra pomocných věd historických a archivního studia FF UK v Praze, 2006-2012, [cit. 2012-01-23]. Dostupné z: <http://www.paleografie.org/UK/index.php?target=gallery311&mid=323>

⁸¹ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka; JANÁK, Jan; Dobeš, Jan, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2005, s. 191.

⁸² MELICHAR, Rudolf. Matriky. In: MELICHAR, R. et. al. *Sborník k základům genealogie*, Praha: Klub pro českou heraldiku a genealogii při závodním klubu ROH Tesla Strašnice, 1988, s. 89.

⁸³ PETERKA, Josef, *Cesta k rodinným kořenům, aneb, Praktická příručka občanské genealogie*, Praha: Libri, 2006, s. 47.

Změny se netýkaly pouze zavádění opisů, ale projevily se i v samotném matričním zápise. Jestliže nejstarší matriky byly psány převážně latinsky, v tomto období se stávala dominantním jazykem němčina, ještě stále však nejvíce záleželo na tom, kdo zapisoval, jaký jazyk se rozhodl použít. Matriční zápisy byly stále ještě velmi strohé, do matriky pokřtěných se zaznamenávalo pouze datum křtu, jméno dítěte, jména a bydliště rodičů a kmotrů. Ne vždy však byly uvedeny všechny tyto údaje, někde se nezapisovalo bydliště rodičů, jinde byl uveden pouze otec.⁸⁴ Zaznamenávání pouze mužské linie, tedy otce mělo své kořeny v římském právu, kde žena měla nižší postavení než muž a byla mu zcela podřízena.⁸⁵ Bohatší nebyly ani oddací matriky, tam se u snoubenců registrovaly jména, rodinný stav, bydliště a jména otců, popřípadě povolání u ženicha a jméno zemřelého manžela u nevěsty, psala se také jména a bydliště svědků. Nejméně údajů tradičně obsahovaly matriky úmrtí, postačovaly pouhé tři údaje, datum pohřbu, jméno a bydliště zemřelého.⁸⁶

Mezi dosud velmi strohými zápisy se začínají objevovat i záznamy bohatší, k jejich zpřesnění přispělo i zavedení povinné prohlídky zemřelého a vydávání ohledacího listu, jako dokladu o příčině smrti s uvedením základních údajů, příčině, době a místu úmrtí. Na základě této změny bylo možné roku 1714 nařídit zapisování příčiny a data úmrtí, místo dosud stále uváděného dne pohřbu.⁸⁷ Další změnou ve vedení matrik bylo v roce 1760 zavedení jednotné latinské formy matričního zápisu pražskou konzistoří. Tato forma zápisu vycházela z římského rituálu a měla za cíl sjednotit vedení zápisů, což se podařilo jen částečně a i nadále byly zápisy prováděny

---

⁸⁴ PETERKA, Josef, *Cesta k rodinným kořenům, aneb, Praktická příručka občanské genealogie*, Praha: Libri, 2006, s. 79.

⁸⁵ HLAVÁČEK, Ivan; KAŠPAR, Jaroslav; NOVÝ, Rostislav, *VADEMECUM pomocných věd historických*, Jinočany: H+H, 2002, s. 147.

⁸⁶ PETERKA, Josef, *Cesta k rodinným kořenům, aneb, Praktická příručka občanské genealogie*, Praha: Libri, 2006, s. 117.

⁸⁷ MAREČKOVÁ, Marie, *Příručka praktické genealogie: jak sestavit rodokmen*, Praha: Paseka, 2005, s. 10-11.

i v českém a německém jazyce.⁸⁸ Stále bohatší a přesnější zápisy získávaly rostoucí vypovídající hodnotu a mohly být využity pro potřeby státu k statistickým a demografickým účelům. Osvícení panovníci si přínos těchto evidencí brzy uvědomovali a z tohoto důvodu se o ně začali více zajímat a současně také zasahovat do jejich vedení.⁸⁹

---

⁸⁸ Matriky. In: UK [online]. Praha: Katedra pomocných věd historických a archivního studia FF UK v Praze, 2006-2012, [cit. 2012-01-23]. Dostupné z:

<http://www.paleografie.org/UK/index.php?target=gallery311&mid=323>

⁸⁹ KNAPPOVÁ, Miloslava, *Naše a cizí příjmení v současné češtině*, Liberec: Vladimír TAX AZ KORT, 2002, s. 7.

4. PATENTY JOSEFA II. – ZAVEDENÍ STÁTNÍHO DOZORU MATRIK

4. 1. Církevní matriky

Za vlády Marie Terezie (1740-1780) plně vyvrcholila snaha o soustředění státní, politické a hospodářské moci a také o sjednocení právního systému v celé habsburské monarchii.⁹⁰ Tomu odpovídalo zřízení nových centrálních institucí, které mimo jiné znamenaly také zánik české dvorské kanceláře a rakouské dvorské kanceláře a zřízení jednotného úřadu pro obě země, Direktoría pro vnitřní a finanční záležitosti. Podobu těchto reforem i s jejich odůvodněním oznámila panovnice v *Listu Marie Terezie Nejvyššímu českému kancléři hraběti Harrachovi o reformě úřadů politické správy, financí a soudnictví* dne 1. května 1749.⁹¹ Od těchto správních reforem nebyla ušetřena ani církev, která svojí vnitřní strukturou a nadnárodní organizací bránila efektivnímu státnímu dohledu.⁹²

Panovnice proto zřídila církevní oddělení při česko-rakouské kanceláři, které se snažilo o omezení církevní samostatnosti a o postupné zavedení dozoru nad veškerým církevním vlastnictvím, začal být regulován počet nově budovaných klášterů a také se omezoval počet nově přijímaných noviců. Příkazem církevního oddělení byla také omezena církevní pravomoc ve věcech manželských. Po jeho přeměně v dvorskou duchovní komisi roku 1780, která vydávala závazná nařízení biskupům v celé monarchii, byla z pravomoci církevních soudů odejmuta také veškerá rozhodování v oblasti manželství. Pomocí všech těchto opatření postupně došlo k důslednému podřízení církve státu a tím byla završena dlouhodobá snaha o snížení vlivu římské kurie a papežského centralismu, která se v té době projevovala u všech katolických panovníků.⁹³ Panovníci na jedné straně nadstátní katolickou církev uznávali, na straně druhé církev na svém území chtěli plně

---

⁹⁰ VESELÝ, Zdeněk, *Dějiny českého státu v dokumentech*, Praha: Epoque, 2003, s. 160.

⁹¹ Tamtéž s. 180.

⁹² HLEDÍKOVÁ, Zdeňka; JANÁK, Jan; Dobeš, Jan, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2005, s. 192.

⁹³ Tamtéž s. 192.

kontrolovat a ovládat. Tento jejich přístup částečně souvisel s prováděním sociálních reforem, které by konzervativní církve mohla brzdit.⁹⁴ Do matriční agendy se zásahy státu promítly až na sklonku vlády Marie Terezie v 70. letech 18. století, byly však velmi pozvolné a částečné. Trvalé a zcela zásadní změny se uskutečnily až za vlády Josefa II.⁹⁵

Ve snaze sjednotit výklad, stejně tak jako aplikaci a kontrolu práva na území celé monarchie, začali panovníci s uveřejňováním jednotlivých norem v soupisech a sbírkách. Roku 1704 vychází *Codex austriacus ordine alfabetico compilatus* – sbírka císařsko-královských nařízení, která byla doplňována až do roku 1770 a obsahovala nejen předpisy pro rakouské země, ale i právo pro oblast správy a justice platné v Čechách od doby Leopolda I. S vládou Josefa II. je pak spojeno zavedení úředních sbírek zákonů, které upravovaly činnost správních orgánů a vycházely od roku 1790 do roku 1848, kdy je nahradil Říšský a Zemský zákoník.⁹⁶ Platnost legislativy týkající se matričního práva, stejně tak jako všech ostatních obecně závazných právních předpisů, se i dnes odvozuje ode dne uveřejnění ve Sbírce zákonů.⁹⁷

Nařízení, která měla platnost zákona a byla vydávána dvorskými úřady ve jménu panovníka, ale bez jeho podpisu, pouze s podpisem vydávajícího úřadu, se označovala názvem dvorské dekrety.⁹⁸ Dvorské dekrety z roku 1770 zahájily reformu státní správy a tím i matrik, které se staly její nedílnou součástí. Z důvodu zavedení jednotného charakteru matrik, aby bylo možné sledovat přírůstky a úbytky obyvatel důležité pro statistické, vojenské a daňové účely, bylo těchto dekretů vydáno hned několik. Dekretem z 10. března 1770 bylo nařízeno duchovním posílat za každé čtvrtletí krajským úřadům sumáře,

---

⁹⁴ TRETERA, JIŘÍ Rajmund; PŘIBYL, Stanislav, *Konfesní právo a církevní právo*, Praha: Jan Krigl, 1997, s. 79.

⁹⁵ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka; JANÁK, Jan; Dobeš, Jan, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2005, s. 236.

⁹⁶ MALÝ, Karel, SIVÁK, Florian, *Dějiny státu a práva V České a Slovenské republice*, Jinočany: H+H, 1993, s. 326.

⁹⁷ Tamtéž s. 462.

⁹⁸ ŠEBÁNEK, Jindřich; FIALA, Zdeněk; HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, *Česká diplomatika do r. 1848*, Praha: SPN, 1971, s. 200-201.

s uvedením celkového počtu křtů, sňatků a pohřbů. Dekret z 20. července 1770 určil latinu, jako jazyk, ve kterém by se všechny tyto zápisy měly provádět, a současně zakazoval, aby osoby, které tento jazyk neovládají, do matričních knih zapisovaly.⁹⁹ U nemanželských dětí měla být povinně v matrikách narozených uváděna jména otců, z matrik tak měly zcela vymizet posměšné a hanlivé zápisy typu utopen v polévce, ztracen apod.¹⁰⁰ Zakázáno bylo také užívání příjmi po chalupě, muselo se už užívat jméno rodové a tím byl zahájen proces, kdy se různá nedědičná příjmi začala ustalovat a postupně se proměnila v příjmení dědičná.¹⁰¹ Manželské děti tak na základě otcovského faktoru, který se prosazoval v evropském právu, dostávaly výhradně příjmení po otci.¹⁰²

Dekrety z roku 1771 zavedly jednotný řád do dosud různorodé praxe jednotlivých diecézí zavedením prvních jednotných formulářů, které předepsané údaje sjednotily a zpřehlednily. Zcela zásadním způsobem do vedení matrik zasáhlo zavedení domovních čísel. Tyto identifikátory se staly jedinečným rozlišovacím údajem u osob shodného jména a příjmení v téže obci a nenahraditelným podkladem pro státní statistiku.¹⁰³ Ze stejného důvodu, tedy pro přesné vedení evidence obyvatel, byla zrušena platba za zápis křtu. Otevřela se tím možnost zápisu i pro nemajetné, kteří v minulosti z finančních důvodů i přes opakované výzvy k zápisu nepřicházeli. Ostatní, tzv. štolové taxy - jasně vymezené poplatky za jednotlivé církevní úkony stanovené v roce 1750, zůstaly i nadále zachovány.¹⁰⁴ Další změna se týkala ohlášek, od roku 1771 se jejich datum muselo zapisovat do zvláštní knihy. Povinné ohlašování

⁹⁹ PETERKA, Josef, *Cesta k rodinným kořenům, aneb, Praktická příručka občanské genealogie*, Praha: Libri, 2006, s. 75.

¹⁰⁰ MAREČKOVÁ, Marie, *Příručka praktické genealogie: jak sestavit rodokmen*, Praha: Paseka, 2005, s. 10.

¹⁰¹ KNAPPOVÁ, Miloslava, *Jak se bude vaše dítě jmenovat?*, Praha: Academia, 2006, s. 19.

¹⁰² HLAVÁČEK, Ivan; KAŠPAR, Jaroslav; NOVÝ, Rostislav, *VADEMECUM pomocných věd historických*, Jinočany: H+H, 2002, s. 149.

¹⁰³ PETERKA, Josef, *Cesta k rodinným kořenům, aneb, Praktická příručka občanské genealogie*, Praha: Libri, 2006, s. 76.

¹⁰⁴ MELICHAR, Rudolf. Matriky. In: MELICHAR, R. et. al. *Sborník k základům genealogie*, Praha: Klub pro českou heraldiku a genealogii při závodním klubu ROH Tesla Strašnice, 1988, s. 88.

sňatků bylo účinným prostředkem, jak zabránit neplatným manželstvím. Kněz tři neděle po sobě během bohoslužeb oznamoval jména, bydliště, místa narození a stav snoubenců a současně všechny přítomné žádal o sdělení případné překážky bránící uzavření tohoto sňatku. Ohlášky nařídil už roku 1215 papež Inocenc III. a bez nich nebylo možné manželství uzavřít, do roku 1850 byl navíc nutný souhlas místní vrchnosti.¹⁰⁵ Důležitá změna v křestních matrikách je spojena s rokem 1756, bylo zakázáno zapsat otce u nemanželského dítěte, bez jeho výslovného souhlasu.¹⁰⁶ Jedna z dlouhodobých změn, týkající se přejímání příjmení, byla nařízena v roce 1777. Bylo stanoveno, že manželka dostává příjmení po manželovi a děti po svém otci. Před platností tohoto nařízení se stávalo, že muž, který se přiženil na ženin grunt, přebral její příjmení. Bylo také běžné, že vdova novým sňatkem získala nové příjmení i pro své děti z předchozího manželství, to už ale po roce 1777 nebylo možné.¹⁰⁷

Zásadnější změny se uskutečnily až za vlády Josefa II. (1780-1790), aby mohl omezit vliv církve a také ve snaze podpořit příliv nekatolických odborníků ze zahraničí, které potřeboval pro rozvoj průmyslu, panovník v říjnu roku 1781 vydal *Toleranční patent*.¹⁰⁸ Toto přelomové rozhodnutí však ještě neznamenovalo úplnou náboženskou svobodu, i nadále mělo katolictví dominantní postavení, ostatní vyznání luteránské, kalvínské a řeckopravoslavné byly pouze tolerovány. Povoleny byly jen soukromé bohoslužby a chrámy nesměly mít poznávací znamení jako například věže a zvony.¹⁰⁹ Protestantům také nebylo povoleno vést vlastní veřejnoprávní matriky, ale i nadále podléhali zápisům do matriky příslušného katolického farního obvodu. Mohli si vést matriky pouze pro svoji vlastní soukromou

---

¹⁰⁵ MAREČKOVÁ, Marie, *Příručka praktické genealogie: jak sestavit rodokmen*, Praha: Paseka, 2005, s. 14-15.

¹⁰⁶ PETERKA, Josef, *Cesta k rodinným kořenům, aneb, Praktická příručka občanské genealogie*, Praha: Libri, 2006, s. 95.

¹⁰⁷ Tamtéž s. 88.

¹⁰⁸ Patent- otevřený list panovníka s platností zákona. ŠEBÁNEK, Jindřich; FIALA, Zdeněk; HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, *Česká diplomatika do r. 1848*, Praha: SPN, 1971, s. 200-201.

¹⁰⁹ VESELÝ, Zdeněk, *Dějiny českého státu v dokumentech*, Praha: Epoque, 2003, s. 160.

¹⁰⁹ Tamtéž s. 183.

potřebu a oprávnění k vedení vlastních veřejnoprávních matrik získali téměř o padesát let později.¹¹⁰

Tolerovanými se nestali pouze protestanti, Tolerančním ediktem z 2. ledna 1782 byla rozšířena tolerance židů, edikt byl vlastně jakýmsi dodatkem vydaného patentu pro židy. Následovala celá řada prováděcích předpisů vydávaných ve formě dvorských dekretů.¹¹¹ Patent sice znamenal první krok ke spravedlivějšímu uspořádání v náboženských otázkách, ale k zrovnoprávnění jednotlivých církví došlo až o století později. Panovník ve snaze ještě většího omezení vlivu papeže nad církví a z důvodu zrušení její nadstátnosti,¹¹² nechal hranice diecézí s hranicemi státními a navýšil počet farních úřadů jakožto státních orgánů. Změnou prošla i vnitřní organizace církve, vznikly nové farní obvody a to tím způsobem, aby se docílilo požadavku, že z větších osad bude každá farnost dostupná do jedné hodiny chůze. Přibylo tak velké množství farností, které byly hrazeny z náboženského fondu zřízeného ze jmění zrušených klášterů. Z biskupem jmenovaných farářů se stala svébytná skupina státních úředníků, kteří museli před svým nástupem projít zkouškou odborné způsobilosti a ve své funkci vykonávali i administrativní úkoly státu, jako vedení matrik, za což jim ze státní pokladny náležel plat.¹¹³

Zvýšení pravomocí na straně jedné přineslo na straně druhé značné omezení jiných, vydáním manželského patentu č. 117 z 16. ledna 1783 císaře Josefa II., byla zásadně omezena církevní pravomoc ve věcech manželských tím, že byla zrušena účinnost kanonických předpisů ve světské oblasti a spory byly vyjmuty z pravomoci církevních soudů a nadále o nich rozhodoval státní soud. Manželství bylo tímto patentem prohlášeno za občanskou smlouvu

---

¹¹⁰ HRADECKÁ, Vladimíra, Matriky se vedou přes 500 let. *Veřejná správa*, 2000, roč. 11, č. 42, s. 22.

¹¹¹ TRETERA, Jiří Rajmund, *Stát a církev v České republice*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 22-23.

¹¹² Tamtéž s. 20.

¹¹³ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka; JANÁK, Jan; Dobeš, Jan, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2005, s. 192.

podléhající zákonům a tím pozbylo svůj svátostný charakter. Jeho uzavírání formou církevního obřadu však zůstalo i nadále zachováno.¹¹⁴

Sedmdesátá a osmdesátá léta 18. století jsou pro vedení matrik zcela zásadní, Josef II vydal celou řadu patentů, dlouhodobě zasahujících do matriční agendy a sjednocujících do té doby značně roztříštěnou podobu matrik. Z právního hlediska je za zcela přelomový považován patent z 1. května 1781, jeho význam spočívá v tom, že byl první zákonnou normou pro vedení matrik a katolické matriky jím byly prohlášeny za veřejné listiny, čímž získaly obecnou právní platnost a bylo možné jimi nahrazovat listiny.¹¹⁵

Nejvýznamnějším císařským patentem pro vedení matrik byl matriční patent z 20. února roku 1784, *O vedení matrik narozených, oddaných a zemřelých farními úřady*, který je považován za první matriční normu.¹¹⁶ Zavedl povinnost vést odděleně tři různé knihy, pro každý druh matriční události (narození, oddání, úmrtí) zvláště, s konečnou platností tak znamenal konec vedení tripartitních matrik.¹¹⁷ Dvorský dekret z 19. července 1784, *O jednotném postupu při vedení matrik*,¹¹⁸ znamenal jasný pokyn pro rozdělení matrik podle obcí ve farnosti, každá měla mít svoji vlastní knihu nebo měl být v matrice pro každou vyčleněn samostatný oddíl.¹¹⁹ Důležité bylo i stanovení nových, důkladnějších, tištěných formulářů a německých vzorových rubrik matričních zápisů, které také zavedl matriční patent. Od roku 1784 se formuláře už jen doplňovaly a pouze s drobnými kosmetickými

---

¹¹⁴ MALÝ, Karel a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha: Linde, 2003, s. 179-180.

¹¹⁵ MAREČKOVÁ, Marie, *Příručka praktické genealogie: jak sestavit rodokmen*, Praha: Paseka, 2005, s. 11.

¹¹⁶ KNAPP, Karel; VAŇKOVÁ, Zdeňka, *Komentář k zákonu o matrikách a k zákonu o užívání a změně jména a příjmení*, Praha: Orbis, 1956, s. 13.

¹¹⁷ MAREČKOVÁ, Marie, *Příručka praktické genealogie: jak sestavit rodokmen*, Praha: Paseka, 2005, s. 10.

¹¹⁸ KNAPP, Karel; VAŇKOVÁ, Zdeňka, *Komentář k zákonu o matrikách a k zákonu o užívání a změně jména a příjmení*, Praha: Orbis, 1956, s. 29.

¹¹⁹ PETERKA, Josef, *Cesta k rodinným kořenům, aneb, Praktická příručka občanské genealogie*, Praha: Libri, 2006, s. 77.

úpravami platily až do roku 1949.¹²⁰ Do matrik tedy již nebylo možné události zaznamenávat formou textových zápisů, ale pouze za pomoci stanovených formulářů. Místo dosud převážně latinských záznamů, se nyní nejvíce zapisovalo německy a česky.¹²¹

Další z dlouhé řady dekretů vydaný dne 15. září 1786, *O vedení matrik humanitními ústavami, nemocnicemi, porodnicemi a nalezinci*, jak je již patrné z jeho názvu, rozšířil okruh institucí, které měly právo vést matriky. O dva roky později, 6. října 1788, byl vydán dekret, *O zápisu svědků křtu na místě křtu*. Následující dekret z 30. dubna 1789, jímž se stanoví formuláře křestních, oddacích a úmrtních listů,¹²² sjednotil vydávání výpisů z matrik a tím usnadnil jejich další použití v úředním styku. Dohled nad výkonem matriční agendy byl svěřen biskupům a krajským hejtmanům, kterým se také každoročně odesílaly výpisy z matrik, sloužící jako podklady pro sestavování zemského sumáře. Prostřednictvím všech těchto nařízení státní úřady přebraly úplný dozor nad vedením matrik, ale i nadále bylo jejich vedení svěřeno katolické církvi, která byla v této době zcela podrobena autoritě státu.¹²³

Neustále rostoucí význam matrik přinesl i větší zájem o jejich ochranu. Z důvodu jejich bezpečnějšího uchování zejména před požárem, dostaly fary nařízeno pořídit si ohnivzdorné schránky, ve kterých měly povinnost matriky uchovávat, mohutnější archivní skříně byly pořizovány až od roku 1815. Větší důležitost matričních knih znamenala i častější zásahy do jejich vedení, dosud používané různé formáty se sjednotily na předepsaných rozměrech. V minulosti se vyskytovaly matriky spíše menší, dlouhé a úzké, faráři je měli vozit při jízdě na koni zastrčené v holíčkách, při svých cestách do odlehlých

---

¹²⁰ HRADECKÁ, Vladimíra, *Matriky se vedou přes 500 let. Veřejná správa*, 2000, roč. 11, č. 42, s. 22.

¹²¹ PETERKA, Josef, *Cesta k rodinným kořenům, aneb, Praktická příručka občanské genealogie*, Praha: Libri, 2006, s. 75.

¹²² KNAPP, Karel; VAŇKOVÁ, Zdeňka, *Komentář k zákonu o matrikách a k zákonu o užívání a změně jména a příjmení*, Praha: Orbis, 1956, s. 29.

¹²³ MALÝ, Karel a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha: Linde, 2003, s. 180.

obcí.¹²⁴ Za účelem zpřehlednění a rychlejšího vyhledávání jednotlivých zápisů se k obsahu matrik zavedly jmenné indexy, jinak řečeno rejstříky, měly se psát od 3. ledna 1790, v roce 1802 měly být zpětně dopsány i u starších matrik,¹²⁵ ale stejně tak jako všechna předchozí nařízení se i toto příliš nedodržovalo. Roku 1792 byl zaveden další bezpečnostní prvek, mělo se provést očíslování stran ve všech matrikách, ne všude se tak ale stalo, listy některých starších matrik nejsou očíslovány dodnes. Téhož roku, z důvodu zamezení dodatečné manipulace s listy, musely být všechny matriční knihy prošity silnější nití a její konce následně trvale zapečetěny.¹²⁶

Výsledkem všech těchto josefínských reforem mělo být jednotné vedení matrik na území celé monarchie a to mělo také znamenat sjednocení a zpřesnění matričních zápisů, které měly obsahovat shodné a jednoznačně stanovené sloupce pro vpisování jednotlivých údajů. Do matrik pokřtěných se tak mělo zaznamenávat: datum křtu, číslo domu, jméno dítěte, jeho pohlaví, manželský či nemanželský původ, jména a příjmení rodičů, jejich náboženskou příslušnost, jména a povolání kmotrů.¹²⁷ Matriky oddaných obsahovaly: datum sňatku, číslo domu, jméno, příjmení, věk a náboženství snoubenců, jméno oddávajícího, jména a stav svědků. Stejně jako dříve se pokračovalo v psaní údajů o dispensu,¹²⁸ ale nově se mělo zapisovat i prominutí ohlášek. Každé svatbě také přecházelo sepsání snubního protokolu, tzv. rapuláře, který byl následně ukládán do farního archivu.¹²⁹ Beze změn nezůstal ani zápis úmrtí, který zaznamenával: datum úmrtí, datum

---

¹²⁴ PETERKA, Josef, *Cesta k rodinným kořenům, aneb, Praktická příručka občanské genealogie*, Praha: Libri, 2006, s. 45.

¹²⁵ MAREČKOVÁ, Marie, *Příručka praktické genealogie: jak sestavit rodokmen*, Praha: Paseka, 2005, s. 11.

¹²⁶ PETERKA, Josef, *Cesta k rodinným kořenům, aneb, Praktická příručka občanské genealogie*, Praha: Libri, 2006, s. 73.

¹²⁷ Tamtéž s. 79.

¹²⁸ Dispens – používá se v kanonickém právu, znamená jednotlivou výjimku z církevního zákona, která je výsledkem správního aktu a uděluje ji oprávněná církevní osoba v písemné podobě. Většinou byl udělován ke sňatku v případech příbuzenství. TRETERA, Jiří Rajmund; HORÁK, Zboj, *Slovník církevního práva*, Praha: Grada Publishing, 2011. s. 41.

¹²⁹ PETERKA, Josef, *Cesta k rodinným kořenům, aneb, Praktická příručka občanské genealogie*, Praha: Libri, 2006, s. 105.

a místo pohřbu, číslo domu, jméno a příjmení zemřelého, náboženskou příslušnost, pohlaví, věk a příčinu úmrtí. Mělo se také uvádět jméno zaopatřujícího a pohřbívajícího kněze,¹³⁰ ale do praxe se všechna tato nařízení dostávala jen velmi pozvolna a někde nebyla dodržována z různých důvodů zcela záměrně a náprava byla sjednávána až po provedených biskupských vizitacích, jejichž úkolem bylo mimo jiné i na nedostatky ve vedení matrik upozorňovat.¹³¹

Základní rámec, který zavedl Josef II. matričním patentem se ale prakticky více než sto šedesát let, až do roku 1949 nezměnil, tím však zájem o vedení matrik neskončil. Vydána byla celá řada dalších dekretů, výnosů a nařízení, jednalo se ale spíše o doplnění stávajících nařízení jako například dekret *O zápisu kmotrů do křestních matrik* v roce 1810, dekret z roku 1811, *O doplnění poškozených a obnovení ztracených matrik*, zavedení povinného průběžného číslování jednotlivých zápisů v kalendářním roce, dekret *O zápisu dne narození vedle dne křtu do zvláštní rubriky matriky*, dekret *O zápisu jména křtícího kněze* z roku 1816 a dekret *O zápisu jména porodní asistentky do křestní matriky* z roku 1825.¹³² Také v rubrice pro rodiče se zápis stával stále obsáhlejší a na přelomu 18. a 19. století se začali uvádět i prarodiče včetně jejich bydliště. V knize úmrtí přibyla kolonka pro zápis zaopatření umírajícího. Různými výnosy docházelo ve vedení církevních matrik k řadě dalších úprav, ovšem šlo pouze o změny dílčí, kterým není přisuzován zásadní význam. V tomto období však nemůžeme opomenout vznik dalších druhů matrik, a to matrik židovských, vojenských a civilních.¹³³

---

¹³⁰ PETERKA, Josef, *Cesta k rodinným kořenům, aneb, Praktická příručka občanské genealogie*, Praha: Libri, 2006, s. 118.

¹³¹ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka; JANÁK, Jan; Dobeš, Jan, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2005, s. 192.

¹³² KNAPP, Karel; VAŇKOVÁ, Zdeňka, *Komentář k zákonu o matrikách a k zákonu o užívání a změně jména a příjmení*, Praha: Orbis, 1956, s. 30.

¹³³ PETERKA, Josef, *Cesta k rodinným kořenům, aneb, Praktická příručka občanské genealogie*, Praha: Libri, 2006, s. 42-43.

4. 2. Židovské matriky

Už *Toleranční patent* umožnil postupné snižování zavedených omezení týkajících se židovského obyvatelstva a díky tomuto uvolňování mohla být v roce 1784 v Praze zřízena pětičlenná duchovní rada a tím vznikla jednotná církevní správa židovských obcí. Jejimi představiteli v jednotlivých krajích se stali rabíni, kteří byli pověřeni dohledem nad církevními záležitostmi.¹³⁴ Roku 1784 bylo matričním patentem uloženo společně s úpravou katolických matrik také vést první řádné židovské matriky, které až dosud pro židy a ostatní věřící vedli katoličtí faráři, obvykle na vyhrazených stranách na konci knihy.¹³⁵ V platnosti sice již bylo předchozí nařízení z roku 1766, kdy hlavně z vojenských důvodů měly rabíni vést knihy obřezaných chlapců, ale ve skutečnosti byla tato evidence jen ojedinělá.¹³⁶ Zápis obřezaných chlapců do knih souvisel se způsobem získávání jejich jména, které židovští chlapci dostávali až osmý den po narození při obřizce, dívky přibližně ve stejnou dobu při obřadu dání jména.¹³⁷

Používání jména a příjmení upravilo další opatření vydané 23. června 1787, ukládající židovskému obyvatelstvu povinnost s platností od 1. ledna 1788 zapisovat do matrik v úředním, tedy německém jazyce a také přijmout stálá německá příjmení, která bylo možné si zvolit, ale následně se už nesměla měnit.¹³⁸ Přílohu k tomuto nařízení tvořil seznam povolených rodných jmen, který obsahoval větší množství jmen mužských, dítě tak bylo možné pojmenovat pouze jménem z tohoto seznamu a žádné jiné si židé zvolit nesměli, což jim bylo odůvodněno tím, že rodné jméno musí být německé.

¹³⁴ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka; JANÁK, Jan; Dobeš, Jan, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2005, s. 194.

¹³⁵ KNAPP, Karel; VAŇKOVÁ, Zdeňka, *Komentář k zákonu o matrikách a k zákonu o užívání a změně jména a příjmení*, Praha: Orbis, 1956, s. 5.

¹³⁶ PETERKA, Josef, *Cesta k rodinným kořenům, aneb, Praktická příručka občanské genealogie*, Praha: Libri, 2006, s. 43.

¹³⁷ Tamtéž s. 85.

¹³⁸ KNAPPOVÁ, Miloslava, *Naše a cizí příjmení v současné češtině*, Liberec: Vladimír TAX AZ KORT, 2002, s. 8.

Opatření omezující volbu rodného jména a nařizující používání německých dědičných příjmení zůstalo v platnosti téměř padesát let.¹³⁹

Vydaná nařízení se však všude důsledně nedodržovala, někde se tak matriky nevedly vůbec a jinde se do nich zapisovalo pouze sporadicky. Nápravu a dokonalejší evidování těchto záznamů mělo zajistit ustanovení dohledu nad zápisy do židovských matrik v roce 1797, které v praxi znamenalo fakticky vykonávaný dohled nad tzv. „zvláštními přísaznými matrikáři“. Tyto matrikáře vykonávali především židovští učitelé či jiné pověřené osoby, dohled nad nimi vykonávali katoličtí faráři a současně museli vést duplicitní, tzv. „kontrolní matriky“. Tento dozor trval přes sedmdesát let a zrušen byl až roku 1868, zákonem z 10. července, *O průkazní moci rodných, oddacích a úmrtních matrik židů*,¹⁴⁰ kdy se i židovské matriky staly veřejnými listinami.¹⁴¹ Po provedené reformě v roce 1949 byly uloženy ve Státním ústředním archivu v Praze.¹⁴²

4. 3. Vojenské matriky

Velmi specifickou skupinu mezi ostatními matrikami tvoří vojenské matriky, jejichž existenci na našem území dokládají dochované exempláře, nejstarším je u nás vojenská matrika z roku 1673. První úpravu znamenající jejich jednotnější vedení přinesl v roce 1768 vojenský reglement,¹⁴³ svěřující jejich vedení polním feldkurátům, tedy vojenským duchovním, kteří do nich zapisovali podle příslušnosti k jednotlivým plukům a této povinnosti byli

¹³⁹ PETERKA, Josef, *Cesta k rodinným kořenům, aneb, Praktická příručka občanské genealogie*, Praha: Libri, 2006, s. 86.

¹⁴⁰ KNAPP, Karel; VAŇKOVÁ, Zdeňka, *Komentář k zákonu o matrikách a k zákonu o užívání a změně jména a příjmení*, Praha: Orbis, 1956, s. 31.

¹⁴¹ MELICHAR, Rudolf. Matriky. In: MELICHAR, R. et. al. *Sborník k základům genealogie*, Praha: Klub pro českou heraldiku a genealogii při závodním klubu ROH Tesla Strašnice, 1988, s. 89.

¹⁴² HRADECKÁ, Vladimíra, Matriky se vedou přes 500 let. *Veřejná správa*, 2000, roč. 11, č. 42, s. 22-23.

¹⁴³ Reglement byl soubor vojenských předpisů, něco jako dnešní služební řád. PETRÁČKOVÁ, Věra; KRAUS, Jiří, *Akademický slovník cizích slov*, Praha: Academia, 2000, s. 653.

zbaveni až v roce 1932.¹⁴⁴ Feldkuráti tyto matriky nejdříve vedli pro jezdecko a pěchotu, ostatnímu vojsku sloužily posádkové matriky. Postupem času se také zřizovaly matriky při vojenských nemocnicích a invalidovnách, po roce 1850 pak existovaly matriky i u útvarů dělostřeleckých, vozatajských a ženijních. Běžně se také stávalo, že docházelo k zápisům do příslušných církevních matrik, v jejichž správním obvodu se právě vojáci s posádkou nacházeli, nejčastěji se tímto způsobem řešily zápisy v době válek.¹⁴⁵

Sjednocení postupu a stanovení příslušnosti k zápisu přineslo nařízení z roku 1754, které určilo, že krátkodobě přítomní vojáci spadali do pravomoci polního kuráta a stálé posádky pod civilní faráře a roku 1771 byl ze stejného důvodu vydán seznam, který určoval, kdo pod čí příslušnost spadá. Pouze vojáci z menších posádek se stejně tak, jako domobranci v době míru, zapisovali do civilních matrik. Do vojenských matrik byli zapisováni také příslušníci četnictva a to poměrně dlouho až do roku 1904. Zánik vojenských matrik přinesl rok 1948, kdy živé matriky byly shromážděny na jednom z matričních úřadů v Praze a zbylé, neživé matriky byly předány do Vojenského historického archivu. Od roku 1816 se k těmto originálům zhotovovaly ještě opisy, které se musely zasílat do Vídně a také jsou dosud ve vojenském archivu ve Vídni stále uchovány.¹⁴⁶

4. 4. Protestantské matriky

Pro vedení protestantských matrik se stal významným dekret dvorské kanceláře z 26. listopadu 1829, který udělil oprávnění nekatolickým duchovním správcům vést křestní, oddací a úmrtní matriky.¹⁴⁷ I přes získané oprávnění

¹⁴⁴ HRADECKÁ, Vladimíra, Matriky se vedou přes 500 let. *Veřejná správa*, 2000, roč. 11, č. 42, s. 22-23.

¹⁴⁵ PETERKA, Josef, *Cesta k rodinným kořenům, aneb, Praktická příručka občanské genealogie*, Praha: Libri, 2006, s. 44.

¹⁴⁶ Tamtéž s. 44.

¹⁴⁷ KNAPP, Karel; VAŇKOVÁ, Zdeňka, *Komentář k zákonu o matrikách a k zákonu o užívání a změně jména a příjmení*, Praha: Orbis, 1956, s. 30.

stále ještě museli evangeličtí pastoři zasílat výpisy z jimi vedených matrik do veřejných matrik a to až do roku 1848, kdy došlo k rozšíření práv tolerovaných církví.¹⁴⁸ Diskriminující povinnost zápisů evangelíků do katolických matrik končí až v roce 1849, kdy výnosem ministerstva vnitra ze dne 30. ledna, č. 107, *O prozatímních opatřeních, pokud jde o poměry nekatolíků (evangelíků)*,¹⁴⁹ získaly i evangelické matriky státní průkaznost.¹⁵⁰ K úplnému zrovnoprávnění nekatolíků však došlo až roku 1861 vydáním tzv. *Protestantského patentu*.¹⁵¹

4. 5. Civilní matriky

Méně známé jsou z této doby civilní matriky. Pokud se stalo, že byl snoubencům odmítnut církevní sňatek, dostaly civilní úřady od roku 1868, zákonem č. 51/1870 ř. z., *O sňatcích osob, které nepřísluší k žádné zákonem uznané církvi nebo náboženské společnosti, a o vedení rodných, oddacích a úmrtních matrik osob takových*,¹⁵² z 9. dubna, povoleno provést sňatek občanský a spolu s tím je spojen i vznik civilních matrik, do kterých se tyto sňatky zaznamenávaly. Od roku 1870 magistráty a okresní hejtmanství již vedly všechny tři civilní matriky, narození, sňatků i úmrtí, pro věřící jiných než státem uznávaných církví a pro nepatrný počet osob bez vyznání. Od roku 1925 byly civilní matriky určeny též k zapisování nepokřtěných dětí.¹⁵³

¹⁴⁸ TRETERA, Jiří Rajmund, *Stát a církve v České republice*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 21.

¹⁴⁹ KNAPP, Karel; VAŇKOVÁ, Zdeňka, *Komentář k zákonu o matrikách a k zákonu o užívání a změně jména a příjmení*, Praha: Orbis, 1956, s. 31.

¹⁵⁰ HRADECKÁ, Vladimíra, *Matriky se vedou přes 500 let. Veřejná správa*, 2000, roč. 11, č. 42, s. 22-23.

¹⁵¹ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka; JANÁK, Jan; Dobeš, Jan, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2005, s. 195.

¹⁵² KNAPP, Karel; VAŇKOVÁ, Zdeňka, *Komentář k zákonu o matrikách a k zákonu o užívání a změně jména a příjmení*, Praha: Orbis, 1956, s. 31.

¹⁵³ HRADECKÁ, Vladimíra, *Matriky se vedou přes 500 let. Veřejná správa*, 2000, roč. 11, č. 42, s. 22-23.

5. ZÁKON Č. 268/1949 SB., O MATRIKÁCH – ZESTÁTNĚNÍ MATRIK

Po smrti Josefa II. se ve většině případů matriční předpisy už jen doplňovaly a zpřesňovaly, popřípadě je nahradily jiné právní normy založené na stejném základě. Například patentem č. 946 ze dne 1. června 1811 s účinností od 1. ledna 1812 byl vyhlášen Františkem I. *Všeobecný občanský zákoník*, kterému jeho všeobecnost a výlučnost umožnila dlouhou dobu existence; v českých zemích platil až do roku 1950. Zákoník zrušil předešlou právní úpravu a platil bez výjimky pro všechny vrstvy obyvatel. Obsahoval 1502 paragrafů a skládal se ze tří dílů, hned v prvním se 92 paragrafů týkalo manželského práva, vztahů mezi rodiči a dětmi, poručenství a opatrovnictví.¹⁵⁴ Manželské právní předpisy navázaly na josefínské reformy, z tehdejšího církevního práva převzaly jeho podstatu a zavedly tato ustanovení i pro nekatolíky. Příkladem mohou být manželské překážky, které získaly obecnou platnost pro všechny bez rozdílu vyznání. Odlišně byla řešena pouze rozluka manželství, která byla možná pouze pro nekatolíky, katolíkům, stejně tak jako v minulosti nebyla umožněna.¹⁵⁵

Ve vedení matrik došlo během 19. století různými dalšími výnosy ještě k řadě úprav, ovšem nijak zásadních. Například roku 1840 byl vydán nový formulář, který navazoval na formulář předchozí a pouze shrnoval časem uplatňované změny. Matriční zápisy se postupně zpřesňovaly a vyplňování údajů pomocí čárek u pohlaví, náboženství, stavu a legitimacy bylo nahrazeno od roku 1874 slovním záznamem. Neustále se také apelovalo na pečlivost při vedení zápisů a na jejich čitelnost. S tím souvisí i nařízení zapisovat přímo do matriční knihy a ne jako dosud nejdříve na cedulky, které se často ztrácely.¹⁵⁶ Problematickým se ukázal i číselný zápis měsíců v datech a tak se od roku

¹⁵⁴ MALÝ, Karel; SIVÁK, Florian, *Dějiny státu a práva V České a Slovenské republice*, Jinočany: H+H, 1993, s. 340.

¹⁵⁵ TRETERA, Jiří Rajmund, *Stát a církev v České republice*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 26.

¹⁵⁶ PETERKA, Josef, *Cesta k rodinným kořenům, aneb, Praktická příručka občanské genealogie*, Praha: Libri, 2006, s. 72.

1881 vypisoval slovně. Rok 1898 přinesl z důvodu ponechání dostatečného místa pro případné opravy a dodatky změnu v počtu zápisů na jedné stránce. Jejich počet se ustálil na 3 křestní, 2 oddací a 6 úmrtních zápisů na stránce. Přes veškerou snahu a všechna tato vydaná nařízení stále ještě i v 19. století nalézáme zápisy v nesprávných matrikách, škrtané a dopisované mezi jiné zápisy, časově zpřeházené a jinak nesprávně vedené.¹⁵⁷

První polovina 20. století je pro vedení matrik bez významnějších změn. Snad jen období 2. světové války se negativně promítlo do jejich vedení, a to jak kvůli perzekuci některých kněží, čímž došlo k oslabení církevní organizace, tak i ztrátou mnoha originálů matrik.¹⁵⁸ Po válce se vznikem Československé republiky došlo v matriční oblasti k souběžné platnosti práva rakouského na území Čech, uherského na Slovensku a německého na Hlučínsku. Vzhledem k tomu, že v těchto oblastech matriční činnost vykonávaly odlišné orgány na základě různých zásad a velkého množství zastaralých norem, vyvstala potřeba jejich zpřehlednění a sjednocení.¹⁵⁹

Ve vedení matrik se stal historickým mezníkem 1. leden 1950, kdy vstoupily v platnost tři úzce propojené zákony, všechny ze 7. prosince 1949: zákon č. 266 Sb., *O zatímních změnách v některých občanských věcech právních*, zákon č. 265 Sb., *O právu rodinném* a zákon č. 268 Sb., *O matrikách*. Následně byl vydán ještě zákon č. 55/1950 Sb., *O užívání a změně jména a příjmení*, který na zákon o matrikách nejen navazoval, ale také ho doplňoval. Tyto zákony a jejich prováděcí vyhlášky nahradily nepřehledné a zastaralé předpisy a došlo k zavedení jednotného systému

---

¹⁵⁷ PETERKA, Josef, *Cesta k rodinným kořenům, aneb, Praktická příručka občanské genealogie*, Praha: Libri, 2006, s. 72-73.

¹⁵⁸ Tamtéž s. 46.

¹⁵⁹ KNAPP, Karel; VAŇKOVÁ, Zdeňka, *Komentář k zákonu o matrikách a k zákonu o užívání a změně jména a příjmení*, Praha: Orbis, 1956, s. 13.

státních matrik. Zákon o matrikách stanovil účel a obsah matriky, všeobecné zásady pro její vedení a působnost v matričních věcech.¹⁶⁰

Nová právní úprava vycházela z rovného postavení muže a ženy ve všech oblastech života, zcela byl odstraněn rozdíl mezi manželskými a nemanželskými dětmi, byla zavedena povinná civilní forma občanského sňatku a obligatorní civilní matrika. Církevní matriky se staly majetkem státu a musely být uzavřeny a předány místním národním výborům, které založily od 1. ledna zcela nové matriční knihy. Veškerá matriční agenda byla definitivně zestátněna,¹⁶¹ jejím vedením byly pověřeny tehdejší národní výbory a jimi ustanovení matrikáři, kteří vykonávali svěřenou agendu v nově vzniklých matričních obvodech a svoji znalost z vedení matrik prokazovali zkouškou.¹⁶²

Matriční knihy uzavřené do roku 1870, tzv. neživé matriky, byly v roce 1952 z důvodu nepotřebnosti pro výkon běžné agendy předány tehdy krajským, dnes státním oblastním archivům, kde jsou uloženy dosud a jsou na rozdíl od živých matrik přístupné široké veřejnosti. Živé matriky vedou i nadále matriční úřady pro potřeby výkonu státní správy.¹⁶³

V oblasti vedení matrik nedošlo dalších padesát let k žádným převratným změnám, vedly se stejným způsobem na základě stále platné právní úpravy z roku 1949, která byla jen částečně novelizována. Ani poslední zákonná úprava, zákon č. 301 z roku 2000, *O matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů*, ve znění pozdějších předpisů, který platí od 1. července roku 2001, ve vedení matrik nic zásadního nezměnil. Způsob vedení matrik určuje vyhláška č. 207 z roku 2001, kterou se provádí zákon o matrikách, jménu a příjmení. Tento zákon v souladu s dobou pouze

---

¹⁶⁰ HENYCH, Václav. *Zákon o matrikách, jménu a příjmení s poznámkami a souvisejícími předpisy*, Praha: IFEC, 2002, s. 6.

¹⁶¹ KNAPP, Karel; VAŇKOVÁ, Zdeňka, *Komentář k zákonu o matrikách a k zákonu o užívání a změně jména a příjmení*, Praha: Orbis, 1956, s. 5-6.

¹⁶² MAREČKOVÁ, Marie, *Příručka praktické genealogie: jak sestavit rodokmen*, Praha: Paseka, 2005, s. 12.

¹⁶³ HRADECKÁ, Vladimíra, *Matriky se vedou přes 500 let. Veřejná správa*, 2000, roč. 11, č. 42, s. 22-23.

zredukoval některé zapisované údaje. V zápisech sňatků se tak již neuvádí bydliště snoubenců a u zápisů úmrtí se nezapisuje příčina úmrtí a místo pohřbu. Přijatý zákon také stanovil lhůty, po které zůstávají živé matriky u matričních úřadů, kniha narození 100 let a kniha manželství, stejně jako kniha úmrtí, po dobu 75 let. Po uplynutí této lhůty se matriční knihy předávají k archivaci příslušnému oblastnímu archivu.¹⁶⁴

Z těchto nevelkých legislativních změn je možné odvodit, že systém současné matriční agendy vznikl správní reformou Josefa II. a prošel pouze drobnými, převážně zpřesňujícími úpravami, které nezměnily jeho podstatu, v průběhu let tak docházelo pouze k sjednocování všech podzákonných norem, které systém průběžně doplňovaly a zajišťovaly tak jeho soulad s momentálními potřebami doby a činily ho tak proveditelným.¹⁶⁵

---

¹⁶⁴ ČESKO. Zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách jménu a příjmení. In: Sběrka zákonů, Česká republika. 2000, částka 85, s. 4107-4123. ISSN 1211-1244. Dostupný také v digitální formě z: <http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/2000/sb085-00.pdf>.

¹⁶⁵ HENYCH, Václav. *Zákon o matrikách, jménu a příjmení s poznámkami a souvisejícími předpisy*, Praha: IFEC, 2002, s. 6.

6. ZÁVĚR

Matriky prošly dlouhým a poměrně komplikovaným vývojem, který byl natolik specifický, že ho nelze spojovat pouze s církevní či státní správou, popřípadě s právními dějinami, ale docházelo tu k jejich vzájemnému prolínání a ovlivňování. Hledání počátku matrik je spojeno s nedostatkem pramenů, které ho neumožnily blíže určit. Od svého vzniku byly matriky spojeny s církevní správou, kanonickým a církevním právem. Teprve až v druhé polovině 18. století se matriky začínaly dostávat do popředí zájmu státu, ten nad jejich vedením přebíral kontrolu, ale i nadále jejich vedení ponechal duchovním správcům církví. Uskutečňované změny vytvořily podmínky pro vznik nových druhů matrik, a proto se postupně začaly objevovat židovské, vojenské, protestantské a civilní matriky. Na konci 18. století došlo k zavedení matričního systému, který do současnosti zásadně nezměnil nic na své podstatě, byl pouze průběžně doplňován, sjednocován a modernizován. Zcela pod správu státu se dostaly matriky teprve nedávno a to až v polovině 20. století.

Dlouhodobá stálost systému matrik neznamena zastavení jeho vývoje. Zhroucení komunistického režimu na konci roku 1989 znamenalo i pád železná opony a postupné otevření hranic. To přineslo větší možnost pohybu obyvatel, což bezprostředně souviselo s větším počtem matričních událostí vzniklých našim občanům mimo území naší republiky a současně zvýšený příliv cizinců přinášel zase stoupající počet matričních událostí jim vzniklých na našem území.

Na matrikáře vykonávající tuto agendu začaly být z těchto důvodů kladeny vyšší nároky. Nejen že se každý matrikář musí dokonale orientovat v současně platné legislativě týkající se matrik, ale i v předpisech s nimi souvisejících, jako je například správní řád, zákon o rodině, o občanských průkazech, o evidenci obyvatel a rodných číslech, o správních poplatcích, o legalizaci a vidimaci, ale navíc se u něho předpokládá znalost norem

mezinárodního práva, ustanovení smluv, dohod a konzulárních úmluv uzavřených mezi Českou republikou a jinými státy. Další povinnost vyplývající z požadavků doby přinesl pro matrikáře rok 2006, kdy od 1. ledna se musí vést matriční události, matriční skutečnosti, změny a opravy souběžně v listinné podobě a prostřednictvím výpočetní techniky.

Rychlý rozvoj informačních technologií zasáhl nejen do vedení matrik, ale do chodu celé státní správy. Současným trendem je jejich propojování pomocí dálkových přístupů a zřizování pracovišť, kde občan může z jediného místa komunikovat s úřady a institucemi. Příkladem těchto snah jsou asistovaná místa veřejné správy, více známá pod označením Czech POINT. Se zřizováním dálkových přístupů úzce souvisí i slučování jednotlivých registrů, ve kterých jsou vedena duplicitní data.

Všechny tyto změny nepřinášejí větší nároky pouze na matrikáře a ostatní úředníky, ale moderní doba s sebou přináší i vyšší požadavky na každého z nás, ať už při předkládání dokladů potřených k vyřízení matričních událostí či jiných úředních úkonů. Stále dokonalejší legislativa stále častěji dává směr našemu životu, určuje co je a co není dovoleno. Podle platných matričních zákonů se nemůžeme libovolně pojmenovat či si jména a příjmení bez souhlasu jakkoli měnit, není dovoleno uzavřít sňatek s nezletilým či příbuzným a bigamie je dokonce trestným činem. Vše striktně vymezují jasně daná pravidla, která nás na jedné straně mají chránit a na straně druhé náš život neustále více svazují.

7. SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

7. 1. Prameny

ČESKO. Zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách jménu a příjmení. In: *Sbírka zákonů*, Česká republika. 2000, částka 85, s. 4107-4123. ISSN 1211-1244.

Dostupný také v digitální formě z:

<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/2000/sb085-00.pdf>

HENYCH, Václav. *Zákon o matrikách, jménu a příjmení s poznámkami a souvisejícími předpisy*. 1. vyd., Praha: IFEC, 2002. 696 s. ISBN 80-86412-19-9.

KNAPP, Karel; VAŇKOVÁ, Zdeňka. *Komentář k zákonu o matrikách a k zákonu o užívání a změně jména a příjmení*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1956. 374 s.

VESELÝ, Zdeněk. *Dějiny českého státu v dokumentech*. 2. vyd., Praha: Epoque, 2003. 495 s. ISBN 80-86328-26-0.

7. 2. Literatura

FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. 2. opr. a dopl. vyd., Praha: Zvon, 1995. 358 s. ISBN 80-7113-119-9.

HLAVÁČEK, Ivan; KAŠPAR, Jaroslav; NOVÝ, Rostislav. *VADEMECUM pomocných věd historických*. 3. vyd., Jinočany: H+H, 2002. 544 s. ISBN 80-7319-004-4.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka; JANÁK, Jan; DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. 2. vyd., Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005. 568 s. ISBN 80-7106-709-1.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Arnošt z Pardubic: arcibiskup, zakladatel, rádce*. 1. vyd., Praha: Vyšehrad, 2008. 349 s. ISBN 978-80-7021-911-9.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Svět české středověké církve*. 1. vyd., Praha: Argo, 2010. 503 s. ISBN 978-80-257-0186-7.

HRDINA, Antonín. *Kanonické právo*. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2002. 436 s. ISBN-80-86432-26-2.

JEDIN, Hubert. *Malé dějiny koncilů*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1990. 145 s.

KADLECOVÁ, Marta; SCHELLE, Karel; VESELÁ, Renata; VLČEK, Eduard. *Dějiny českého soukromého práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. 279 s. ISBN 978-80-7380-041-3.

KETTNER, Jiří. *Dějiny pražské arcidiecéze*. 1. vyd. Praha: Zvon, 1993. 251 s. ISBN 80-7113-079-6.

KNAPPOVÁ, Miloslava. *Naše a cizí příjmení v současné češtině*. 2. vyd., Liberec: Vladimír TAX AZ KORT, 2002. 256 s. ISBN 80-238-8173-6.

KNAPPOVÁ, Miloslava. *Jak se bude vaše dítě jmenovat?* 4. vyd., Praha: Academia, 2006. 651 s. ISBN 80-200-1349-0.

MALÝ, Karel; SIVÁK, Florian. *Dějiny státu a práva v České a Slovenské republice*. 2. vyd., Jinočany: H+H, 1993. 533 s. ISBN 80-85467-61-5.

MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. přeprac. vyd., Praha: Linde, 2003. 673 s. ISBN 80-7201-433-1.

MAREČKOVÁ, Marie. *Příručka praktické genealogie: jak sestavit rodokmen*. 2. upr. vyd., Praha: Paseka, 2005. 193 s. ISBN 80-7185-769-6.

PETERKA, Josef. *Cesta k rodinným kořenům, aneb, Praktická příručka občanské genealogie*. 1. vyd., Praha: Libri, 2006. 373 s. ISBN 80-7277-307-0.

PETRÁČKOVÁ, Věra; KRAUS, Jiří. *Akademický slovník cizích slov*. 1. vyd., Praha: Academia, 2000. 834 s. ISBN 80-200-0607-9.

QUITT, Zdeněk; KUCHARSKÝ, Pavel. *Česko latinský slovník*. 1.vyd., Praha: Leda, 2003. 992 s. ISBN 80-7335-032-7.

SCHELLE, Karel. *Vývoj veřejné správy v letech 1848-1990*. 2. vyd., Praha: Eurolex Bohemia, 2005. 430 s. ISBN 80-86861-66-X.

STARÝ, Marek. *Vývoj veřejné správy v českých zemích do roku 1848*. Praha: Vysoká škola finanční a správní, 2007. 98 s. ISBN 978-80-86754-79-6.

ŠEBÁNEK, Jindřich; FIALA, Zdeněk; HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Česká diplomatika do r. 1848*. 2. vyd. Praha: SPN, 1971. 381 s.

TRETERA, Jiří Rajmund; PŘIBYL, Stanislav. *Konfesní právo a církevní právo*. 1. vyd., Praha: Jan Krigl, 1997. 331 s. ISBN 80-902045-2-X.

TRETERA, Jiří Rajmund. *Stát a církev v České republice*. 1.vyd., Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. 156 s. ISBN 80-7192-707-4.

TRETERA, Jiří Rajmund; HORÁK, Záboj. *Slovník církevního práva*. 1. vyd., Praha: Grada Publishing, 2011. 142 s. ISBN 978-80-247-3614-3.

VESELÝ, Zdeněk. *Dějiny českého státu v dokumentech*. 2. vyd., Praha: Epoque, 2003. 495 s. ISBN 80-86328-26-0.

7. 3. Články v časopisech a příspěvky ve sbornících

HRADECKÁ, Vladimíra, Matriky se vedou přes 500 let. *Veřejná správa*, 2000, roč. 11, č. 42, s. 22-23. ISSN 0027-8009.

MELICHAR, Rudolf. Matriky. In: MELICHAR, R. et. al. *Sborník k základům genealogie*. Praha: Klub pro českou heraldiku a genealogii při závodním klubu ROH Tesla Strašnice, 1988. 160 s.

7. 4. Elektronické zdroje

Matriky. In: *UK* [online]. Praha: Katedra pomocných věd historických a archivního studia FF UK v Praze, 2006-2012 , [cit. 2012-01-23]. Dostupné z : <http://www.paleografie.org/UK/index.php?target=gallery311&mid=323>

8. RESUMÉ

Registry offices have seen a long and complicated development. Their origins date back to the Middle Ages and are closely linked to clerical administration. Even though the procedure and content of the kept registries were always defined by legal regulations, their infancy is characterised by a lack of unification caused to a great extent by the difficult implementation of these legal regulations as well as by the non-existence of sanctions for their breach.

Depending on whose administration the registries belonged to at a particular time, we can differentiate three periods in the overall development of registries. In the first one, from the middle of the 17th century until 1748, the entries in the registries and their controlling were administered solely by the church. Catholic parishes kept one common book – a tripartite registry book, both for registering births and for registering the married as well as the deceased.

In the second period, from 1785 until 1949, the influence of the state, who took control over keeping the registries, began manifesting itself in the content and the form of the entries, but the church was still in charge of keeping them. A separate book was introduced for registering every type of registry event. Furthermore, registries gradually became public official books and the entries written in them began to serve as a basis for putting together military, civil and other lists.

Year 1950 saw the beginning of the third period, when keeping registries was definitively taken away from the church and the execution of this agenda was fully transferred onto the state. The registrars of the local people's committees kept registries in their administrative departments for all persons regardless of their faith. Registry events which happened to our citizens abroad began to be recorded as well. This state has existed to this day with some minor changes.